

0- 1708/2

h. 07 307/47-31

Knihovna FF MU Brno

257R029084

disloce

g' 1898/46.

Aristotelova psychologie

ve světle

psychologie moderní.

Část II.

Paralela Aristotelovy a moderní psychologie.

L. Kolářiková.

Obsah II. části.

1. Úvod.

2. Stručný přehled moderní psychologie a povšechná paralela problematiky Aristotelovy a moderní psychologie.

3. Paralela Aristotelovy psychologie s celostní, tvarovou a strukturální psychologií.

4. Paralela Sternovy personalistické psychologie s psychologií Aristotelovou.

5. Aristotelovo učení o stupních duševna a moderní teorie vrstev.

6. Závěr.

7. Seznam použité literatury.

Aristoteles je největší starověký psycholog, jeho psychologie je první pokus o soustavu psychologie jako vědy. Její historický význam je nesmírný nejen v tom smyslu, že by patřila historii, nýbrž má co říci i psychologii moderní, s níž má řadu styčných bodů.

Mohli bychom je rozdělit ve 3 skupiny: a/Kdo je nositelem duševního života a co tedy tvoří předmět psychologie, b/metody psychologické, c/výkladové principy duševního života. Všechny 3 otázky spolu souvisí. V dalším zaměříme pozornost hlavně na bod 3, na výkladové principy; prvních dvou se dotkneme jen, pokud to bude nutné pro úplnost srovnání psychologie Aristotele s psychologií moderní.

Stručný přehled moderní psychologie.

Pokusme se nejdříve vymezit nějak pojem „moderní psychologie“. Tento úkol není nikterak snadný, hlavně proto, že dnes neexistuje jedna a jednotná psychologie, nýbrž řada psychologů a psychologických směrů, o nichž se budeme v pojednáních o moderní psychologii. Ale přece, pokud jsou to směry opravdu psychologické, musí je spojit nějaké jednotící znaky, které se pokusíme vytknout. Po stránce obsahové termínem modernosti opisujeme stav, k němuž dospělo psychologické badání za poslední období. Časové omezení moderní psychologie proti starší, nemoderní psychologii může být stanoveno jen přibližně, neboť současně se pěstovaly, ovlivňovaly a prolínaly různé směry psychologického badání.

Moderní psychologie vyrostla ze starších psychologických názorů, za něž pokročila dále, když ukázala, že nejsou dostatečně nosné a že výsledky neuspokojují. Postup přitom nebyl jednotný. Vyzvedněme tudíž z přehledu moderních psychologických směrů ty, jež jsou nejbližší psychologickým názorům Aristotelovým. Aristotelova psychologie je dílem jednoho genia, kdežto moderní psychologie je výsledkem badání mnoha vědců různé národnosti a různých škol, kteří mohli navázat na staletou, ba tisíciletou tradici včetně Aristotela samého. I Aristotelovy, i moderní psychologické názory jsou reakcí na neuspokojivé řešení předchozího období: Aristoteles se vyrovnává s různými druhy staršího řešení v I. knize De anima, moderní psychologie je reakcí na předchozí ~~řeše~~ atomisticko-mechanistické chápání duševního života.

Aristotelovou/ a vlastně již Platonovou/ zásluhou bylo celostní chápání duše. Duše jako entelecheia těla je princip oživující a utvářející, jež tvoří s tělem jednotnou strukturu substance, (úsiá syntheté). Teprve z jejího celku se dají pochopit jednotlivosti. Toto celostní a substanciální chápání duše bylo tradováno také ve středověku, Albertem Velikým a Tomášem Akvinským.

Novověké psychologické názory souvisí do značné míry s vývojem pojmu substance. Descartesovo dualistické rozlišení substance duševní a tělesné, res cogitans a res extensa, a postupně další rozbití substance u Locka a Huma, podle nichž duševní dění se dá odvodit z dat smyslových vjemů a redukovat na hru představ, reprodukovanych podle asociačních zákonů, rozmach přírodovědeckého poznání a s ním přenášení mechanické kausality také na duševní dění, to vše mělo

za následek vyloučení substanciálního a celostního chápání duše. Psychologie se stává vědou o duševních prvcích, elementech, jejichž počet byl zredukován ao nejvíce, až na prvek jediný: počitek, po případě představu. Duševní prvky pať se slučují a rozlučují podobně jako atomy, chápané po vzoru fyziky, nebo jako prvky chemické. Tato psychologie, zvaná a t o m i s t i c k o u nebo a s o c i a l n í, převládla v Anglii/Hobbes, Locke, Hume, Hartley, Priestley, James Mill/.

V Německu Christian Wolff/1679-1754/, autor Psychologia empirica a Psychologia rationalis, chápe duši jako představující substanci, jejíž základní síla je vis repraesentativa, jednotící síla vědomí. Ve vědomí mohou působit různé síly jen sukcesivně. Tyto různým směrem pohybující síly jsou duševní mohutnosti. Od Wolffa se začíná německá psychologie m o h u t n o s t n í, /Vermögenspsychologie/, jež předpokládá libovolné duševní mohutnosti, jež neplynou z vlastní podstaty duše, nýbrž jsou utvářeny podle předmětů, na něž se duševní činnost vztahuje.

Po Wolffovi převládá v německé psychologii vliv Kantův a Tetensův, z nichž první popíral možnost introspekce, druhý v ní viděl základní psychologickou metodu. Kant prohlašuje: Tetens zkoumá pojmy čistého rozumu pŕže subjektivně, já objektivně; ona analyza je empirická, tato transcendentální. "Pro duši, o sobě/jako Ding an sich/ nepoznatelnou, je příznačná její pořádající činnost a jednotící synthetická síla vědomí. Proti Kantovu racionálně-kriticistickému chápání psychologie chápe ji Tetens, „otec psychologie", empiricky. Tetens zastává mohutnostní psychologii a jeví se tu jako analytik. Jemu je také přičítáno trichotomické dělení duševních činností na myšlení, citění a chtění. Tetens hodnotí přednost celostního chápání v psychologii,

uznává centrální význam citů, v nichž vidí totální modifikaci duševní.

Jako v Anglii James Mill/1773-1836/ převádí duševní obsahy na jediný druh psychických elementů, počítky, tak v Německu Herbart/1776-1841/ považuje za jediný prvek duševní představy, jež bojují o vládu ve vědomí, navzájem se zatlačují podle své síly pod práh vědomí a zase nad něj volně vystupují nebo jsou vyvolány podle zákonů asociačních. Celý duševní život je vlastně jen statika a dynamika představ.

Herbartova psychologie měla velký ohlas hlavně v Německu a Rakousku. Z jeho školy vyšli Lazarus a Steinthal, kteří začali pěstovat psychologii národů/a r. 1860 založili Zeitschrift für Völkerpsychologie/. Rozvoj přírodních věd a techniky v 19. století způsobil, že metafysické chápání duše, zastávané ještě Herbartem, bylo zcela zatlačeno. Psychologie nechce nic vědět o podstatě duše, duševní dění chápe jen jako elementy, stavy nebo jevy vědomí a stává se, řečeno termínem materialisty F.A. Langeho, „psychologií bez duše“. Tato přírodovědecká psychologie nalézala oporu v rozvoji fyziologie, v pokračujícím výzkumu mozku, nervstva a smyslových orgánů. Také přírodovědecké metody jsou přenášeny do psychologie a pozitivním výsledkem toho je zavedení experimentální metody. Zásahu o to mají hlavně fyziolog E.H. Weber, (filosof G.Th. Fechner a H. Helmholtz. Weber a Fechner se snažili zachytit a matematicky vyjádřit poměr mezi vnějšími podněty a intenzitou pocitů /Weber-Fechnerův zákon/. O vybudování experimentální psychologie se zasloužil hlavně W. W u n d t, který r. 1879 založil v Lipsku první psychologickou laboratoř, po jejímž vzoru byly zakládány další ústavy za účelem experimentálního zkoumání psychologického.

Wundt, ač jinak podržel sumativní hledisko, uchyluje se při výkladu některých psychických jevů k pojmu „tvůrčí synthesy“. Také někteří stoupenci Herbartovy školy /Drobisch, Waitz a j./ překračují

rámec mechanistického způsobu nazírání v psychologii; ale celkem převládá v německé psychologii přírodovědecké atomisticko-mechanistické nazírání.

Wundtova nauka byla dále rozvedena O. Külpe /1862-1915/, hlavou t.zv. Würzburgské školy, jež se věnovala výzkumu myšlení a zdůraznila rozdíl mezi názornými představami a nenázornými obsahy vědomí, „vědomostmi“. K poznání zvláštnosti myšlení přispěl také fenomenolog E. Husserl, který je zastáncem „čisté“ psychologie. Psychologické poznání podle něho spočívá v popisu danosti vědomí, fenomenů, jevů, jež nelze vysvětlovat pomocí fyziologických hypotéz nebo nevědomí. Husserl patří ke škole Fr. Brentana /1838-1917/, který navazuje na Aristotela a tradici scholastickou. Müller-Fleienfels nazývá Brentanovu psychologii aktovou nebo funkční, ježto vychází ze základního rozlišování aktů a obsahů psychických zážitků /vjemů, představ, myšlenek/ a snaží se tak nahlédnout do dílny našeho duševna. Brentano také upozornil na intencionalitu duševních zážitků, kterou znal již Aristoteles. K Stumpf /z Brentanovy školy/ odlišuje psychické jevy od funkcí, jimiž rozumí psychické činnosti nebo pochody /procesy/. O duševní substanci Stumpf říká, že je „vždy jen vysouzena, nikoliv bezprostředně dána, a že vědomí psychických funkcí není jen tak beze všeho vědomím substance za funkce“. Th. Lipps vytváří psychologii vzhledu, večitění, a chápe ji jako disciplínu vysvětlující. Uznává duševní substanci, jež je podkladem pro pochopení duševních zážitků, daných ve zkušenosti individuálních já. Na duševních zážitcích uznává stránku objektivní a subjektivní. Zavádí pojem psychické síly a psychické energie. Stumpf působil podnětně také na M. Schelera, Pfändera a celou Štyrskohradeckou školu.

Ze stejných pramenů vychází **n o v o t h o m i s t i c k ý** směr psychologický, Mercier, Geyser, u nás dnes Habán, který rozvádí aristotelsko-thomistickou psychologii, opíraje se o moderní výsledky badání biologicko-psychologického. Mercierova psychologie je zdařilý pokus o syntesu psychologie racionální a empirické/ovšem spíše ve směru francouzské psychologie/ a Messer jí podle našeho názoru vytýká verbalismus neprávem.^{X/}

Zatím co v Německu byla psychologie pěstována převážně metodou introspektivní, posílenou metodami experimentálními, vychází **f r a n c o u z s k á** psychologie spíše z objektivního pozorování lidské osobnosti, a to hlavně od případů patologických, od nichž přechází k pochopení normálního duševna. A zatím co němečtí psychologové se věnovali výzkumu spíše výzkumu funkcí kognitivních, zajímají se francouzští psychologové hlavně o hybné síly lidské bytosti, o funkce citové a volní, a celou osobnost. Již Maine de Biran /1766-1824/ se postavil proti anglickému sensualismu a zdůrazňuje volní úsilí našeho já v poměru k vnějšímu světu. Hippolyte Taine /1828-1893/ chápal sice psychologii jako duševní chemii, ale další vynikající francouzský psycholog, Th. Ribot, /1839-1915/, vycházející z patologických případů, zabývá se studiem paměti, vůle a osobnosti, psychologií citů, obecných představ, tvůrčí obrazivosti a podvědomí. Francouzská psychologie je ovlivňována Charcotovými výzkumy o struktuře nervových center, poruch sensibility, emotivity a choroby hysterie. Pierre Janet zkoumá také extrospektivně reakce individua jako celku a věnuje pozornost výzkumu tendencí, jejichž hierarchii se snaží stanovit. Také jemu jsou ústředním problémem abnormální psychické stavy, hysterie, neurosy, obsese, jejichž příčiny a význam se snaží postihnout. Blízký vztah psychologie k biologii je zdůrazňován

-----A-----

x/ A. Messer, Psychologie, 5. vyd., Lipsko 1934, str. 16.

H. Pieronem, redaktorem časopisu L'Année psychologique. Vedle Janet je předním reprezentantem francouzské psychologie Georges Dumas, autor rozsáhlé učebnice psychologie Traité de Psychologie, který zastává dualismus duše a těla a žádá, aby duševní život byl zkoumán v jeho závislosti na jevech fyziologických a sociologických. Také Dumasovi je podstatou normálního a patologického duševního života stejná. Na druhé straně se ve Francii zrodil první pokus s měřením inteligence pomocí testů /Binet, Simon/. Nutno si uvědomit, že na psychologické myšlení francouzské měl nepochybně velký vliv filosof H. Bergson, jehož „vývoj tvořivý“ přispěl k pochopení aktivity a spontaneity lidského ducha.

V Anglii po období asociační psychologie stál v popředí psychologického zkoumání zakladatel časopisu Mind, A. B. A. I. N. /1818-1903/, který se věnoval výzkumu pocitů orgánových a svalových a zdůrazňoval význam emocí a vůle a motorický doprovod duševního dění. Myšlenka vývojová, uvedená do psychologie H. S. P. E. N. C. E. R. E. M. /1820-1903/ pod vlivem Darwinovým, není napříště již opuštěna, naopak nabývá čím dál významu v chápání utváření a smyslu duševního života. Francis Galton /1822-1911/ se věnuje výzkumu lidského nadání a jeho vývoje, pro který propracoval statistickou metodu. Známý je jeho výzkum dvojčat pro stanovení vlivu dědičnosti a prostředí.

V Americe r. 1878 W. A. T. S. O. N. vystoupil se svou revoltou proti psychologii introspektivní. Psychologie je pro něho věda přírodní. Wundt a jiní experimentální psychologové činí z psychologie vědu o vědomí nebo o duši. Ale, říká Watson, co víme o vědomí, jak se o něm můžeme přesvědčit? Watson, Thorndike a j. pokládají za předmět psychologie pouze objektivně pozorovatelné chování; o duši ani o vědomí nechtějí nic vědět, nechtějí se zatěžovat pojmy, jako vnímání, citění, uvědomování, jež vyplynuly z introspekce. Jde jim o krajně objek-

tivní, objektivistické poznání. Behavioristé začínali zvířecí a dětskou psychologií, od níž teprve dospěli k dospělému individu. Každé individuum se v určité situaci chová tak a tak, jedná, poznání se tedy bude týkat jednak situace, v níž se nalézá, jednak individua samého, jeho odpovědi na ni. /S - R psychologie/. Osobnost je pro behavioristu „souborem reakcí“. Pro budoucí utváření individua je rozhodující, do jakých situací bude postaveno. Metody, jichž behaviorismus používá, klasifikuje Watson takto: pozorování experimentální nebo prosté, reflexní metody, týkající se výzkumu reflexů sekrečních a pohybových, verbální metody dotazníkové, metody testové. Psychologie se zabývá zkoumáním přizpůsobování organismu jako celku. Mnoho místa věnují behavioristé instinktům, emocím a zvykům. Krajiní linií behavioristickou podržuje vlastně jen Watson, kdežto Thorndike /v Educational Psychology/ přece jen operuje s pojmy introspektivní psychologie /na př. zážitky libosti a nelibosti, představy a pod./.

Nezávisle na americkém behaviorismu nastoupila podobný směr psychologie ruská, která se nazývá „objektivní psychologií“ nebo psycho-reflexologií. Byla tak nazvána svým autorem, V. B e c h t ě r e - v e m /1857-1927/, který ji definuje jako nauku o psychickém životě vůbec, nikoli jen o jevech vědomých. Hlavním předmětem psychologického zkoumání jsou mu neuropsychické reflexy, jež jsou jen částečně vědomé, probíhající fázemi centripetálního vedení, vytvořením stopy v centru a vyvoláním asociačních spojů a vedením centrifugálním. Osobnost je s hlediska objektivní psychologie psychické individuum, jež se chová jako samostatná bytost k podmínkám je obklopujícím. Stopy v ní zanechané jsou podmíněny jednak fyziologicky, jednak sociálně. J. P. Pavlov /1849-1936/ se zabýval výzkumem podmíněných reflexů hlavně u zvířat. Podmíněné reflexy se uskutečňují spolupůsobením podráždění a zábran. Psychologii jako vědu o stavech vědomí Pavlov neuznává.

Ruská psychologie je obsažena také v krásné literatuře, na př. ve spisech F.M. Dostojevského a j., jehož psychologický pohled jde do větší hloubky než psychologie učebnicová. Reflexologie vlastně je na hranici psychologie, psychologii čistou už není. Cenným výsledkem této objektivní psychologie i behaviorismu zůstává poznatek, že introspekce sama někdy nezachytí celek duševního života, že je nutno zkoumat individuum také s hlediska objektivního, a dále, že individuum reaguje vždy jako celek.

Americká psychologie není pouze behaviorismus, i když tento jí vtiskl silně svou pečeť. Neméně ji charakterisuje osobnost pragmatisty W. J a m e s e /1842-1910/, jehož chápání vědomí jako proudu a analyza já jako celku fyziologicko-psychicko-sociálního pronikly daleko za hranice Nového světa. Experimentální psychologii pěstují žáci Wundtovi, A. Münsterberg, od něhož pocházejí důkladné práce o psychotechnice, a E.B. Titchener, zakladatel první americké laboratoře v Baltámore/r.1881/. G.Stanley Hall, vydavatel časopisu American Journal of Psychology, pěstuje psychologii dospívání. Ale vedle Jamese nejvýznamnějším psychologem americkým je W. Mac D o u g a l l, který ve své Sociální psychologii stanovil klasifikace instinktů a pudů a razil teorii, že každému instinktu odpovídá příslušná emoce. Analysu lidských schopností podává v díle Energies of Man, kde zdůrazňuje pudově-emocionální hnací síly v člověku. Vůbec bychom mohli nazvat americkou psychologii termínem R.S.Woodwortha psychologií dynamickou/Dynamic Psychology/. Vedle psychodiagnostiky/Terman, který podrobil revizi škálu Binet-Simonovu/se zabývají američtí psychologové zkoumáním osobností kombinovanými metodami objektivně-subjektivními, problémem dědičnosti a prostředí, na př. Gordon W.Allport, Murphy a j./.

Zástupci fyziologické a experimentální psychologie v N ě m e o - k u, pracující podle vzoru přírodních věd, věnovali se během 19. století

především výzkumu elementárních duševních pochodů, smyslových vjemů, mechanické paměti/Ebbinghaus/, nepřihlížejíce ke „smyslu“ danosti vědomí. Přes velké úspěchy v částečných úsecích duševna zůstávala však tato psychologie na povrchu duševního života a nedovedla se přiblížit emocionálně pudové základně a duchovní nádstavbě ani strukturu osobnosti jako celku. Proto její výsledky mohly jen málo přispěti k pochopení kultury, duchovních věd, umění a j., kde se operuje s otázkou smyslu. W. D i l t h e y v pojednání *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* /1894/, které vyvolalo ostrou polemiku se zástupcem tehdy vládnoucí přírodovědecké psychologie, Ebbinghausem, poukázal na nedostatečnost staré, přírodovědecky orientované psychologie. Zástupci této „duchovědné“ psychologie /Dilthey, Spranger/ se zcela osvobodili od atomistického způsobu nazírání a ptají se po smyslu duševního života, který sledují také v kulturních výtvorech.

Překonání protikladu mezi přírodovědeckou a duchovědnou psychologií se ovšem nestalo bez boje a vyvolalo také řadu kompromisních řešení. Nastává jakýsi kvas v psychologickém myšlení, návrat k přezkoumání základních otázek a principů duševního života, který se datuje do 90tých let minulého století. Tuto dobu možno pokládat za rozmezí mezi starou a „moderní“ psychologií. Problematiku, o níž šlo, shrnuje Müller-Freienfels /*Hauptrichtungen der gegenwärtigen Psychologie*, čes. překlad str. 24/. v 17 bodů, z nichž hlavní jsou tyto: Je duševní život mechanismus, který se dá vysvětlit jen kausálně, nebo je organismus a rozumíme mu z jeho teleologie? Má být duševní život a jeho projevy chápany sumativně tak, že části jsou prius a celek posterius, nebo celek je primární danost skutečně zažívaná i poznávaná a části, detaily dostaneme teprve sekundárně analýsou původních celostí.²

V boji o problémy a principy psychologické přední místo v německé psychologii zaujímá „tvarová“ a „strukturální“ psychologie, reprezentovaná školou Berlínskou a Lipskou, jejíž vliv se rozšířil i za hranice Německa. Celostně nutno chápat naše zážitky, i lidskou osobu, jež je podle W. Sterna unitas multiplex a přes velkou rozmanitost částí tvoří vždy jednotu. Předmětem psychologie se stávají ne pouze jen zážitky jako jevy vědomí, nýbrž celá struktura lidské osobnosti.

Tvarová psychologie/Gestaltpsychologie/ vyvolala odpor nejen u zástupců atomisticko-sumativního směru, zvláště G. E. Müllera, nýbrž také některých psychologů, kteří s ní jinak sdílejí celostní hledisko, jako jsou H. Driesch, E. Jaensch a jiní, kteří zdůrazňují, že utvářející a pořádající princip pochází pouze z ducha /ideje, entelechie, Bůh/ a že skutečně existují jen struktury duševní, nikoli také fyzikální. Struktura osobnosti je zkoumána obecně nebo v typech.

V české psychologii po období herbartismu byl přírodovědecký pozitivismus psychologický reprezentován Františkem Krejčím a jeho systém psychologie, zatím u nás jediný, je obdobou přírodovědecké psychologie cizí/hlavně německé/. Krejčího psychologie vyvolala polemiku Fr. Mareše, který ve své Fysiologické psychologii navazuje na Driesche, a M. Rostohara, který proti atomistickému pojetí duševna u Krejčího zastává hledisko celostní a vývojové. Celostní a tvarovou psychologii u nás tradoval F. Kratina, experimentální psychologii pěstuje V. Chmelař, který vedle J. Doležala pracuje také v psychotechnice, psychodiagnostikou a výzkumem osobnosti se zabývají hlavně J. Stavěl a Vl. Tardý. Řada pracovníků pěstuje psychologii se zaměřením pedagogickým a pedopsychologií/J. Uher, C. Stavěl, M. Rostohar a j./ a věnuje se konkrétním úkolům praktické psychologie. Velkou většinou se česká psychologie hlásí dnes ke směru celostnímu a strukturálnímu, ale nepřejímá jeho principy nekriticky, nýbrž snaží

se ověřit je cestou výzkumu.

Povšechná paralela problematiky Aristotelovy a moderní psychologie.

Po tomto kusém a jen u některých jmen se zastavujícím přehledu moderní psychologie narýsujeme si v hlavních rysech paralelu mezi psychologickou problematikou a způsobem řešení v moderní psychologii a u Aristotela.

Moderní psychologie se na rozdíl od předchozího období psychologického nedívá na duševní život atomisticky a mechanisticky, nýbrž celostně a teleologicky. Duše není „sinnfreies Neben- und Miteinander solcher Elementarprozesse“, nýbrž jednotlivosti lze chápat jen z celku. Předmětem zkoumání nejsou již jen jevy vědomí, nýbrž naše já a celá lidská osobnost. Vědomí jest jen částí nebo jednou stránkou celkové osobnosti. Vše, co se ve vědomí děje, nese charakter našeho já, k němuž jsou zážitky ve stálém vztahu. Plnost duševního života není vyčerpána funkcemi poznávacími, emoce a pudy hrají v něm velkou roli. Vědomí nezaujímá celé duševno, existuje také ně-vědomé. Duše nepřijímá vlivy z okolí pasivně a není na nich jednostranně závislá, nýbrž je činitel aktivní, tvořivý, a dojmy a zážitky utváří podle momentárního zaměření nebo trvalých dispozic. Závislost na fyziologickém substrátu není jednostranně kausální, nýbrž je tu poměr vzájemného působení. Duševní zážitky jsou povahy dynamické a kvalitativní, nedají se převést na kvantitu. Měřitelné jsou jen výkony. Každé individuum je individualita pro sebe a nelze stanovit obecně platných zákonů duševního života a utváření ve smyslu norem. Pravidelnost výskytu individuálních struktur se dá vystihnout typy. Řád duševního života není mechanický řád neživé přírody, nýbrž řád života,

vitalistický, a nadto lidský duch vytváří kulturu, z jejichž produktů porozumíme zpětně i jemu samému. Lidská osobnost se vyvíjí; její vývoj je určován 2 činiteli, dědičností a prostředím. Jedince musíme chápat ve stálém vztahu k prostředí, ve stálé interakci se společností. Pro pochopení duševního života nestačí ^Wpoze introspekce, nýbrž je potřeba pozorovat člověka objektivně, jeho chování a výtvoř, kterým porozumíme, když pochopíme jejich „smysl“.

Také podle Aristotela není předmětem psychologie pouze vědomí, nýbrž nositel vědomí, duše a vlastně celý člověk. Procesy vědomí jsou projevy života a psychické dění je skutečný život. Vždyť duše je oživovatelkou těla. Duši mají také rostliny, u nichž není vědomí, i zvířata, jež mají vědomí, ale ne sebevědomí. U člověka zdaleka nejsou všechny psychické danosti vědomé. Nejsou vědomé psychické dynamisy, vědomými se stávají teprve, když přecházejí v energie, v akty, když se aktualizují. Sebepozorování je zvláštní úkon vědomí/uvědomení, že myslím, že vnímám a pod./Duše jako entelecheia je celek, struktura, a není myslitelná jako skladba. Je to organismus, v němž všechno souvisí se vším, a to tak, že jedny funkce jsou podmínkou druhých, jedny složky slouží, druhé řídí a vládou. To hen poiún, jednotící princip je činný, tvořivý rozum, synthetická jednota vědomí, osvětlující celou strukturu osobnosti. Duše není svazek dynamisy, nýbrž ona ^{sama} je vytváří, ale je více než ony. Jednotlivé složky duše jsou uspořádány hierarchicky, od nejméně vědomých a nejvíce závislých na těle/složka vegetativní/, přes vnímavou složku, jež umožňuje spojení s vnějším světem a paměť udržuje kontinuitu osobnosti, až po duchovní složku, na těle nejméně závislou. Z toho plyne, že lidská osobnost je mikros kosmos, v němž sféry vyšší ovládají a řídí sféry nižší. Centrum nižší složky duše je společný smysl, v němž je také středisko paměti a fantazie. Tato složka se zmocňuje akty

smyslového vnímání vnímatelných tvarů věcí a ve formě představ je uchovává paměť. Aristoteles rozeznával duševní akty od obsahů/na př. akty vnímání od obsahů vjemových atd./Na činnost vnímavé složky navazuje nejvyšší složka duševní, rozum, jehož činností je theoretické a praktické myšlení, a jehož vládnoucí postavení v člověku se projevuje vůlí. V různých způsobech žádostivosti se projevuje člověk jako jedná-jící bytost.

Co z duševního života možno pozorovat, jsou duševní akty, energie, jež ovšem předpokládají jim odpovídající, nikoli však libovolné mohutnosti, dynamis. Metodicky postupujeme od pozorování aktů jako skutečných zážitků, eventuelně předmětů, k nimž jsou tyto akty zaměřeny, -Aristotelovi byla známa intencionalita duševních zážitků - a zpětně z nich usuzujeme na mohutnosti, dispoice. Pojmově jsou akty nebo činnosti duševní dřívější, časově pozdější, kdežto dynamis jsou pozná-vány později, časově však existují dříve. Psychické dění je vždy přechod od dynamis k energie, je tedy povahy dynamické, je to stálá aktualizace potencií. Pro Aristotela by bylo nemyslitelné mechanické chápání dušev-ního života, nemohla by to být hra představ jako u Herbarta. Duševní potence jsou mnohotvárnější, než aby se daly převádět na jeden nebo ví-ce prvků. Není to ani volně tekoucí proud vědomí, poněvadž každý zážitek je actus, aktivita více méně uvědomená. Všechn duševní život se uskutečňuje v celkovém rámci entelecheie-duše podle jejího vnitřního účel-ného řádu.

Kdo je tento hybatel, který umožňuje aktualizaci duševních mo-hutností, čili kdo je nositelem psychického života? Moderní psychologie za tohoto nositele duševního dění považuje většinou „já“, někdy osob-nost. U Aristotela nenalézáme problému „já“. Souvisí to s objektivním, od subjektu odhlížejícím způsobem řeckého myšlení. Aristoteles se i

v psychologii vyjadřuje neosobně. Jestliže moderní psychologie by mohla vyjádřit svou základní thesi formulí Drieschovou: mám vědomé něco, mohli bychom obdobně pro Aristotela stanovit základní thesi psychologickou takto: duše činí něco, eventuelně: člověk činí něco duší. Na př.: „Co se týče mohutnosti, kterou duše poznává a myslí...“ /De an. 429a/. „Rozumem nazývám to, čím duše myslí a soudí.“ /Ibid./ „Pojem masa a maso rozeznává duše jinou mohutností nebo aspoň různě činnou.“ /429b/. - Že Aristoteles si byl vědom toho, že předmětem psychologie je vlastně celý člověk, plyne z citátu 408b: „Říkáme, že duše se rmoutí nebo raduje, má odvalu nebo strach, že se hněvá, vnímá a přemýšlí. To všechno, jak se zdá, jsou pohyby ... a tento pohyb vychází od duše... Správnější by snad bylo neříkat, že duše má soustrast nebo se učí nebo přemýšlí, nýbrž že to činí člověk duší. Nelze to však chápati tak, že by ten pohyb byl v ní, nýbrž tak, že pohyb jde někdy k ní, někdy od ní, jako na př. vjem vychází od předmětů, kdežto vzpomínka přechází od ní v pohyby nebo klid v čidlech.“ - „Přemýšlení však a láska nebo nenávisť nejsou stavy rozumu, nýbrž člověka, který jej má a pokud jej má.“ /Ibid./. Často se ovšem vyjadřuje Aristoteles abstraktně a mluví o rozumu, smyslu, hmatu atd. a jen někdy mluví v konkrétních příkladech osobně, na př. 403a: „Někdy se nerozčilujeme ani nelekáme, i když dojmy jsou silné a zřejmé, kdežto někdy se zase rozčilujeme již při dojmech nepatrných a sotva znatelných, kdy tělo je silně vzrušeno a chová se tak, jako při zlosti. Ještě více to objasňuje pozorování, že lidé bývají jako přestrasení, i když se jim nepříhodí nic strašného.“ Ale hned dodává: „Proto již přírodovědci náleží badati o duši, a to buď o duši vůbec, aneb potud, pokud má takové vlastnosti.“

Aristoteles tu zřejmě spojuje hledisko spekulativní, racionální psychologie/ badání o duši vůbec/ s hlediskem empirickým, kdy bere

V potaz obecnou lidskou zkušenost, přihlíží se přitom k fyziologickému podmínění duševna. Jeho psychologie je součástí celého systému vědecko-filosofického. Člověk je substance, v níž tělo je látkou, duše principem utvářejícím, látka je možností, tvar skutečnosti, proto duše je uskutečněním, entelechií organického těla. V ní je dán účel těla, tělo je tu jako nástroj pro duši, v ní je jeho „smysl“. Smysl duševního života pak je víceznačný. Vegetativní složka slouží tomu účelu, aby udržovala život jedince a umožnila přetrvání životní existence individuí proto, „aby byly účastny toho, co je věčné a božské, pokud mohou. K tomuto cíli směřují všechny bytosti a k tomu je zaměřena veškerá jejich přirozená činnost.“/415b/. To je biologický smysl života, který moderní psychologie opisuje pojmem sebezachování/zachování individua a rodu/. Ale tím není smysl duševního života vyčerpán. Duše jako podstata je účelnou příčinou bytí. Neboť jako činnost rozumu směřuje k nějakému účelu, zrovna tak i příroda, a to je účel a smysl její činnosti./415b/. Existuje tedy obdobná účelnost rozumové /a vůbec duševní/ činnosti a činnosti přírodní. „Účel je počátkem a vznik a vývoj se děje pro účel a cíl, cílem však je skutečnost a pro takový cíl se dostává mohutnosti.“/Met.1050a9/„Účel a konečný stav je něco nejlepšího.“/E.N.1252b 32/. Je tedy účelem a smyslem duševního života skutečná činnost, a to její činnost nejlepší, jaké je vůbec schopna. Nižší složky duševní slouží složkám vyšším, složka vrcholná, rozum, duch, je autonomní. Ona řídí vůli, jež má poslouchat rozumu, je však při tom svobodná./Máme na mysli svobodu v psychologickém slova smyslu, svobodu rozhodování, volby/. Rozum funguje jednou jako theoretický, po druhé jako praktický; theoretický je zaměřen k hodnotám theoretickým, k poznání pravdy, praktický k poznání dobra. Smyslem rozumové činnosti jsou tedy hodnoty, cíl nadosobní.

Nakonec bychom při srovnávání moderní psychologie s psychologií Aristotelovou chtěli poukázat na jeden základní rozdíl v chápání duševního života/ vědomí si také negativní stránky této výtky, dá-li se to výtkou nazvat/. V moderní psychologii se při jejím velkém a poctivém úsilí dobrat se skutečnosti duševního života věnuje snad příliš mnoho místa poznávání podmínek, za kterých se odehrává duševní dění, podmínek, za kterých se vyvíjí a utváří lidská osobnost, a z toho plyne jakýsi kondicionalismus, relativismus, který ovládá moderní myšlení, a zapomíná se na skutečnost, že rozhodujícím činitelem je člověk sám přes všechnu jeho podmíněnost. Nelze říci, je-li to spíše příznakem neúplnosti, nehotovosti poznání nebo nedostatku odvahy domyslit problém.

Toho u Aristotela nebylo, Aristoteles je si vědom závislosti duše a těla i závislosti individua na prostředí, na společnosti/plyne to z jeho Ethiky a Politiky/. Z účelného sepětí a smysluplného života lidské duše vyzvedá činnost lidského ducha, který má v duši a tím v celé bytosti postavení pána a vladaře a jehož činnost je tím ušlechtilější, s čím hodnotnějšími předměty se zabývá. Není to intelektualistické nebo voluntaristické pojetí v našem slova smyslu, /voluntaristické proto, že rozum ovládá vůli a jejím prostřednictvím jednání člověka/, neboť Aristoteles přihlíží dostatečně ke všem složkám lidské bytosti a vymezuje jim v jejím celku správné místo. Je to jen stanovení řádu, vládnoucího v lidské bytosti, pod integrující hegemonií ducha.^{x/}

^{x/}-----
Seznam použité literatury viz na konci práce.

Paralela Aristotelovy psychologie s celostní, tvarovou a strukturální psychologií.

Tvar, eidos, je principem v Aristotelově metafysickém pojetí substance, je identický s pojmem v logice, je předmětem poznání pro noetiku a je také principem v jeho psychologii. Tvar je to, co vytváří substanci a činí ji tím, čím je, co na ni poznáváme smysly a můžeme určit logickým postupem. V pojmu eidos je zahrnuto pojetí rozmanitého v jednotě i toho, co na věcech setrvává a je konstituující.^{x/} Tvar je principem bytí i vznikání. Teprve je-li látka utvářena, může se stát substancí, a to takovou, jaký tvar jest jí dán. Tedy tvar, formující látku, utváří substanci.

Substanci člověka pak utváří tvar-duše. Tělo je hypokeimenon, je látkou pro duši a jejím nástrojem, ovšem jen tělo oživené. Duše je naplněním a uskutečněním toho, co by jinak bylo jen v podmínkách, v ní jako entelechii dochází tělo plného uskutečnění. Tvar dává látce omezení, peras, a utváří z ní individuum a species. Duše je princip tvořivý, je forma substantialis živé bytosti. Při jejím vzniku je to duše, jež určuje, do jakého tvaru má tělo dorůst.

Duše je tvar jako celek. Poznávající duše také do sebe přijímá tvary, a to smysly vnímatelné tvary předmětů vnímání a myslitelné tvary předmětů myšlení. Aby však je mohla přijímat, musí v ní býti dány v možnosti, duše musí býti schopna je aktualizovat aktem smyslového vnímání a myšlení. V procesu poznání se stýká specifické působení předmětů se specifickou činností /smyslovou a rozumovou/ naší duše, kterou předměty vyvolávají, tím že působí jako činný činitel na duši jako činitele trpného. V aktech myšlení přijímá rozum/nús dynamei jako to dektikon/ myslitelné tvary věcí /pojmy/ a dále jimi operuje. Rozum

^{x/} Wl. Tatarkiewicz, Die Disposition der aristotelischen Prinzipien, Giessen, 1910, str. 40n.

je ústředím pro tvary a sám tvar, je tvarem tvarů, tak jako smysl je tvarem toho, co je přístupno vnímání. /De an. 432a/.

Tvarem je tedy duše jako celek, tvary v možnosti obsahují smysly a rozum, jež svým způsobem přijímají tvary předmětů. Tvarovým principem je tedy řízen celý duševní život: poznání /smyslové i racionální/ je přijímání tvarů, tvoření je uskutečňování tvarů v látce.

Tvar působí jako celek ve smyslu ontologickém i noeticko-psychologickém. Celek není pouhá suma částí, nýbrž něco více než částí a také je poznáván dříve než částí. /Viz I. část práce, str. 58nn/, I část je vždy nějakým tvarem a součástí nadřazeného tvaru celku, asi tak, jako je trojúhelník součástí složitějších obrazů. V celku tvaru existuje vzájemné podmínění složek a poměrnost, jež je nejlépe patrna na duši nebo organismu jako celku. Organismus a duše jest struktura, rozumíme-li strukturou utváření, vnitřní jednotnou stavbu útvaru, na niž jsou závislé jeho funkce^{x/}, a chápeme-li strukturální pojetí jako protiklad nejednotnosti, vnitřní nevyváženosti z nedostatku specifického řádu. Lidská duše je nadřazenou strukturou dílčích struktur /duše vegetativní, sensitivní a rozumové/ a částečnou strukturou nadřazené struktury organismu, v němž jako entelecheia má vládnoucí postavení, neboť určuje smysl /telos/ organického života.

Tak pojmy tvar a celek, struktura a entelecheia v Aristotelově psychologii jsou na sebe vázány. Jako terminů užívá ovšem Aristoteles jen pojmu tvar a entelecheia; pojmy celek a struktura nejsou v jeho psychologii vyjádřeny verbis expressis, ale jako vysvětlující pojmy mohou mu být právem supponovány, neboť jsou jen vyjádřením toho, co Aristoteles opisuje jinými slovy nebo co plyne jako důsledek ostatních jeho principů psychologických. /To platí hlavně pro pojem struktury/.

^{x/} Viz pojem Struktur, v Eislerově Wörterbuch der philos. Begriffe III., str. 164.

Přehledně-li různé psychologické proudy přítomnosti, zdá se téměř, jako by jejich tendence nabyly společné metodické ražby pojmy „celek“, „struktura“ a „tvar“. Princip celostního nazírání je uznáván za symptomatický pro moderní psychologii a jako „strukturální psychologie“ nebo „tvarová psychologie“ je označován onen způsob zkoumání, který při řešení psychologických problémů se snaží prokázat celostní povahu duševního dění.^{x/}

Pojem „tvar“/Gestalt/ se vyskytuje v různých psychologických směrech, ale ústředním problémem je v psychologické škole berlínské, tak jako pojem „struktura“ ve škole lipské. Historicky vychází tento psychologický směr ev. způsob nazírání od spisu Christiana v. Ehrenfelse, Ueber Gestaltqualitäten,^{xx/} který navazuje na E. Machovo pojednání „Beiträge zur Analyse der Empfindungen“/Jena 1886/. Tyto práce jsou reakcí proti mechanistickému způsobu chápání duševního dění, jež asociační psychologie vysvětlovala z prvků /počítků, představ/, spojujících se podle asociačních zákonů, podležených teorií o psychofysickém paralelismu. Důsledkem pak je t. zv. „konstanční domněnka“/Konstanzannahme/, jak ji nazývá W. Köhler,^{xxx/} jež spočívá v tom předpokladu, že určitým vnějším popudům odpovídají také konstantní počítky. Konstanční domněnka se zase dále opírala o pamecné hypotézy, jako je hypotéza o nepovšimnutých počítech a nevědomých soudových klamech. Jaenschova práce o prostorovém vnímání^{a/} poukázala na to, že naše vjemy nejsou jednoznačně závislé na vnějších popudech, a zdůraznila význam centrálních činitelů /zvl. pozornosti/. Jaensch soudí, že

x/M. Scherer, Die Lehre von der Gestalt, Lipsko 1931, str. 1.
 xx/ Ve Vierteljahresschrift für wissenschaft. Philosophie XIV, 3, 1890.
 xxx/W. Köhler, Ueber unbewusste Empfindungen und Urteilstäuschungen, Z. f. Ps. Bd. 66, 1913, str. 51-80.
 a/E. R. Jaensch, Ueber die Wahrnehmung des Raumes, 6 Ergbd., Z. f. Ps. 1911.

domněnka o „čistém počítku“ se ukazuje jako neudržitelná konstrukce, a ovšem také další dohad, že zrakové vjemy normálního dospělého člověka ve své struktuře vznikly teprve dodatečným zpracováním čistých počítků. Čistý počitek není v normálním duševním životě původní danost, nýbrž umělý produkt abstrakce, a s ním padá základní předpoklad asociační psychologie. x/

Při řešení problémů v oblasti myšlení si pomáhala asociační psychologie k „konstelační teorii“ G.E. Müller/, podle níž stejnosměrné reprodukční tendence se zesilují a jsou řízeny cílevou představou. Také velmi jednoduše se pokoušel vysvětlit G.E. Müller pomocí zákonů asociačních a z vlivu psychické konstelace. Wundt se snažil převádět vůli na cit.

Nedostatečnost svého řešení však Wundt cítí a snaží se mu odpomoci pojmem „tvůrčí synthesis“, zástupci štyrsko-hradecké školy /Meinong, Ehrenfels a j./ pomocí t.zv. produkčních pochoď, zástupci wüzburské školy /Külpe, Marbe, Ach, Messer a j./ poukazem na nenázorné obsahy vědomí, jako je porozumění slovům, souzení a j., pro něž asociační psychologie neměla vysvětlení. Ale největšího ohlasu v psychologii došly pojmy tvar/Gestalt/ a struktura, jež se staly pro mnohé jakýmsi universálním klíčem k řešení psychologických problémů.

E. Mach si v uvedené práci všimnul některých momentů smyslových vjemů, jež nelze vysvětlit z prvků, /na př. jev stejnosti/. Ehrenfels vyzvedá existenci t.zv. tvarových kvalit, na něž přišel zkoumáním melodií a prostorových tvarů po stránce zážitkové. Poukázal na to, že melodie jsou zažívány jako stejné, i když jsou transponovány do jiné stupnice tak, že se změni třeba všechny původní tóny, naopak tytéž tóny jinak seskupeny dávají jinou melodii, podobně jako jiné fundamentální tóny. x/ Viz F. Kbatina, K dnešnímu zápasu o psychologické principy, Čes. Mysl, XXVI 1930, str. 436nn.

danosti optické jinak přeskupeny dávají jiný tvar. Podobnost prostorových a tónových tvarů nespočívá v elementech, nýbrž nutně v celku tvarovém, proto musejí býti ony tvary něco jiného než suma elementů. Za tvary považuje Ehrenfels kromě daností smyslových také jiná data psychická, na př. zesilování a zeslabování libosti nebo nelibosti, relace, pojmy, volní jednání.

Ehrenfelsovy vývoody staly se předmětem rozsáhlé diskuse /Meinong, Schumann, Cornelius, Lipps, Malley, Gelb a j./, jež se soustředila kolem problému utvářenosti, nejen vjemové, nýbrž i jiných zážitků, a jež měla za následek vědomě novou orientaci, protichůdnou starší elementově synthetisující, a zaměřenou k celistvosti duševních zážitků. Uzavřenost a členitost, jež byla prokázána nejprve na smyslových vjemech, se ukázala příznačnou pro všechny zážitky, jež nutně chápají jako přirozenou jednotu, kterou nemůžeme libovolně měnit.

Z jiného východiska směřuje k řešení základních psychologických problémů W. Dilthey, který v pojednání „*Ideem über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*“ /1894/ vystupuje proti vysvětlujícímu postupu asociační psychologie, která vycházela z hypotes, z hypoteticky předpokládaných elementů zážitkových, jež - samy neskutečné - nemohou obsáhnout ani vysvětlit skutečný duševní život v jeho zážitkové plnosti a prožívané dynamické souvislosti. Do této bezprostředně prožívané duševní souvislosti máme přímý vhled, stačí jen, dobře ji pozorovat, zachytit popisem a analyzovat. K tomu není třeba žádných umělých konstrukcí. Hypothese nesmí býti východiskem psychologického poznání, jak tomu bylo v přírodovědně orientované psychologii; Nová psychologie má býti popisná a má učinit svým předmětem celý duševní život, ne pouze fenomény vědomí, nýbrž také projevy lidského ducha, jak jsou objektivovány v duchovních vědách. Poznání v du-

chovných vědách přesahuje okruh individua; jeho předpokladem jest souvislost duševního života individua, bezprostředně prožívaná, a podobná utvářenost a pravidelnost v duševním životě různých individuí.

Proti přírodovědecké orientaci starší psychologie žádá Dilthey pro novou psychologii orientaci duchovědnou. Starší psychologie, kterou nazývá Dilthey „vysvětlující“, užívá kausální zákonitosti k vysvětlování všech duševních jevů, jež chce chápat po vzoru přírodních věd jako podléhající neměnné zákonitosti. Ale „přírodu vykládáme, duševnímu životu rozumíme“/Str.144/. Přímé dány jsou nám nikoli elementy duševní, nýbrž zažitá souvislost duševního života, jež tvoří celek. Rozlišování jednotlivostí v ní je dodatečné. Porozumění právě této vnitřní souvislosti duševního dění je podmínkou poznání duchovních věd.

„Popisnou psychologií“ rozumí Dilthey vyličení složek a souvislostí, jež se ve stejné podobě vyskytují v každém vyvinutém duševním životě, spojeny v jediné souvislosti, která není přimyšlena nebo vysuzována, nýbrž zažívána. Tato psychologie je tedy popis a analýza, jež jest dána vždy původně jako život sám. Platnost jejích thesů je ověřována vnitřním vnímáním. Popisná psychologie musí se opírat o vývojovou nauku, protože všechny duševní život jako život vůbec se vyvíjí.

Úkolem popisné a členící psychologie je tedy vyzvednout strukturní souvislost duševního života, najít duševní zákonitost částí, již jsou spojeny intelligence, pudový a citový život a volní jednání v učeněný celek. Tato strukturní souvislost je založena na zažité zkušenosti, její charakter je zároveň teleologický i kausální. Kdyby neexistovala v duševní struktuře a jejích ženeucích silách účelnost a hodnočná souvislost, jež jí v určité tendenci žene dopředu, nebyl by duševní děh vývojem. Vývoj u člověka směřuje k tomu, přivést pevnou souvislost duševního života a zároveň utváření /tvar/ duše. Je pro-

duktem tvůrčího působení lidského ducha. Každý akt vědomí je ve svém výskytu a charakteru podmíněn celou duševní souvislostí, získanou vývojem. V jejím centru je podle Diltheye svazek pudů a citů, od něho vycházejí zájmy a volní zaměření. Zájem přechází do procesu pozornosti, utváří vjemy, formuje vzpomínkové představy atd. Vzájemný vztah zážitků je určován strukturní zákonitostí duševního života, závisí na působení duševní struktury.

Ze strukturní souvislosti zážitkové vyplývá také hledisko pro jejich analýsu. Získaná souvislost duševního života obsahuje zároveň pravidla, na nichž je závislý průběh jednotlivých psychofaktů. To je hlavní předmět analýsy a popisu uvnitř 3 velkých členů, spojených v duševní struktuře: inteligence, pudů a citů a volního jednání.

Dilthey zavádí do psychologie pojem struktury. Strukturou rozumí souvislost, řád, podle něhož jsou navzájem spojeny psychické skutečnosti vyvinutého duševního života. /Kult. d. Gegenw. VI, 31n/. Ve svém vývoji je struktura duševního života ovlivňována prostředím. Je ovládána teleologií; účelnost v ní je původní datum, stejně jako její jednota, z níž se vydiferencovaly životní funkce, jež ovšem zůstávají vázány na vzájemnou souvislost. Na nejvyšším stupni tvoří jednotu vědomí a jednotu osoby. Struktura představuje příčný, vývoj podélný průřez lidské osobnosti. Na každém vývojovém stupni individua je duševní struktura jiná. Pro její poznání třeba přihlížeti ke 3 druhům podmínek: k tělesnému vývoji, vlivu prostředí a souvislosti individua s duchovním světem. Pojem struktury není u Diltheye blíže propracován. Důležité je, že je to reálná, zažívaná souvislost duševního života.

Od doby Diltheyovy hraje pojem struktury důležitou roli v psychologii, na př. v duchovní, „rozumějící“ psychologii Sprangerově, který na Diltheye přímo navazuje. Porozumění duševnímu životu znamená chápat duchovní souvislosti jako smysluplné formou objektivně

platného poznání, jež staví v protiklad kausálnímu výkladu ze zákona pouze vnějšího sledu. Rozumět osobnosti můžeme jen jako celku a v jejím sepětí s dějinně společenským prostředím. Duševní život není čistě ideální souvislost, nýbrž skutečnost, vázaná na čas a prostor, a duši samu musíme chápat jako životní útvar, založený na uskutečňování hodnot. Takový útvar v nejširším slova smyslu nazýváme strukturou. Učleněnou stavbu neb strukturu má útvar skutečnosti, je-li celkem, v němž každá část a každá částečná funkce uskutečňuje významný výkon pro celek, a to tak, že stavba a výkon každé části jsou opět podmíněny celkem, a proto jen z celku pochopitelný.^{7/} Rozumější psychologie musí vycházeti z předpokladu, že její předměty jsou v tomto smyslu strukturovány. Jako v fyzickém organismu každý orgán je podmíněn formou celku a celek žije jen spolupůsobením všech částečných výkonů, tak také duševno je teleologickou souvislostí, v níž každá jednotlivá stránka je pochopitelná jen z celku, jednota celku pak spočívá na učleněných částečných výkonech jednotlivých funkcí.

Podle základního metodického předpokladu můžeme, říká Spranger, takovou psychologii zvat také „strukturní psychologií“. Rozumí se samo sebou, že jednotlivý duševní útvar může být strukturován jen, jestliže celek má strukturu. Strukturní psychologie je tedy každá psychologie, jež jednotlivé duševní jevy chápe z jejich hodnotně určeného postavení v jednotném celku a z jejich významu pro totální výkonnostní souvislost.^{xx/}

Individuální duševní struktura je zapjata do větších struktur, ovládaných smyslem, od přírodní souvislosti až po objektivně duchovní souvislost dějinně-společenského světa. Souvislostí podle smyslu, do nichž je zapojen individuální život, jako duchovní struktury teleologické povahy musí vždy přesahovat hranice individua; teprve z této teleologie nabývají duševní projevy vlastního smyslu.

Spranger zdůrazňuje vývoj duševní struktury v celku i v jednotlivostech. Jeho psychologie je psychologií rozumějící, strukturní, vývojovou a je založena na typologickém chápání člověka.^{x/}

Pojem struktury tvoří také centrální problém v lipské psychologické škole/Krueger, Sander, Volkelt a j./ vedle problémů celosti/Ganzheit/. Jedná o nich Krueger,^{xx/} který navazuje na Diltheya vytýká mu filosofické zatížení pojmu struktury. Struktura znamená podle Kruegera trvalé utváření celé živé bytosti. Představuje vnitřně učeněnou stavbu, schopnou zachování a růstu, zahrnující všechny orgány a vložky, obsažené v dispozičním celku bytosti.^{xxx/} Tato celková stavba členů jako jednotný komplex konstantních podmínek tvoří v podstatě základ všech životních projevů. Podle druhu tělesného organismu musíme si myslit celkovou strukturu každé duševní podstaty jako relativně trvalou oproti psychickým jevům a současně jako dispoziční bytostný základ zážitků a jejich vzájemnou vztáhnost. Struktura znamená učeněnou a v sobě uzavřenou celost jsoucna.^{1/}

Strukturovaná duševní podstata je reálný předpoklad, který musíme myslit jako nutný pro vše, co nalézáme na psychických jevech. Musíme pak stanovit mnoho částečných struktur, jež také jsou dispoziční skutečnosti a jež vykazují různý stupeň vnitřního členění, a ve vzájemné souvislosti tvoří právě jeden dispoziční celek struktury. -Vzájemná souvislost a podmíněnost mezi strukturními částmi a strukturní totalitou duše je nejdokonalejší v oblasti citové, v procesu hodnocení, který sahá až k jádru osobnosti.

x/Spranger, o.d. str.21.
 xx/F.Krueger, Der Strukturbegriff in der Psychologie, Bericht u.d.VIII. Kongress f.exper.Psychologie, 1924, str.31-56.
 F.Krueger, Ueber psychische Ganzheit, Neue psych.Stud.I., Mnichov 1925
 xxx/Krueger, Strukturbegriff str.44.
 1/ .. ,ibid.

Metodiicky jsme ovšem odkázáni na to, zkoumat úzce ohraničené, ještě strukturované části živého celku, připouštějící poměrně úplný popis a členění. Z parciálních celků pak můžeme opatrně usuzovat na obsáhlejší a naopak. Pro výklad duševních jevů musíme vycházet z dispozic a jejich celostního spojení. Struktury jsou relativně trvalé skutečnosti, jiné reality nežli primární, bezprostřední danosti zážitkové. Jsou to myšlené souvislosti mezi danými zážitky a jejich podmínkami. Strukturou tedy rozumíme v sobě uzavřený, učleněný disposicionální celek. Při částečných strukturách musíme vždy spolu myslit na disposicionální souvislost s celkovým psychofysickým utvářením, do něhož jsou začleněny. Od faktů zážitkových musíme postoupit k analýze podmínek, a to se nám podaří pomocí struktury, kterou nutně chápat vývojově. - V tomto pojetí struktury jako disposicionálního celku se stýká Krueger se Sternem.^{x/}

Druhý pojem, důležitý u lipských psychologů, je pojem celosti.^{xx/} Krueger mluví o disposicionálním zaměření duše k celostem, o puzení k utváření, k formování.^{xxx/} opíraje se o výsledky prací Velkeltových, Sanderových, Ipsenových, a j. Je nutno rozlišovat „tvary“ a „komplexy“. Komplex je pojem nadřazený pojmu tvaru. Tvarové jevy jsou vázány na zažitou celost, ale ne naopak. Tvarové zážitky jsou podle Kruegra význačné případy zažité celosti. Po stránce jevové vykazují tvarové jevy jiné zabarvení a jiné utváření než komplexní kvality. Vzájemný vztah mezi zažívaným celkem a jeho členy nebo částmi je u obou různý. Komplexy, na př. konsonance nebo disonance jsou celosti, v nichž části nejsou od sebe přesně odlišeny. Učleněné celky nazývá Krueger tvary, neučleněné komplexy.^{1/} Pojem celku je nadřazen i tvaru i komplexu, ale jinak není u Kruegra dosti přesně rozlišení celku a komplexu, jak mu správně vytýká M. Restchar.

^{x/} Krueger, l.c. ^{xx/} Krueger, Ueber psychische Ganzheit. ^{xxx/} C.d. str. 22.
^{xxi/} Viz F. Kratina, Úvod do celostní a tvarové psychologie, Brno-Praha 1935, str. 22. a./, Studie z tvarové psychologie, Praha 1932.

Pojetí tvaru, komplexu a struktury vytýká M. Rostohar, ^{x/} že je nejasné a někdy příliš úzké. Přesnější jest pojetí Volkeltovo, podle něhož tvar zřetelně vyniká neb se vyjímá od prostředí a vyznačuje se větší pregnantností oproti rozkouskovanosti na jedné a difusním celostem na druhé straně. Volkelt dále v souhlase s berlínskými psychology, Werheimerem a Koffkou, soudí, že kontura je zvláštní druh výraznosti tvaru, jež se odráží od prostředí i podkladu. Způsobů učlenění tvaru je téměř bezpočetné množství. Nutno rozeznávat členění tvarů, členění jeho kontur a členění vnitřního obsahu tvaru. V těchto momentech lze spatřovat sblížení lipského směru psychologického s berlínským, přesto však pojem tvaru v lipské celostní psychologii nenabývá oné jasnosti, jakou se vyznačuje tvarové pojetí berlínských psychologů. ^{xx/}

Tvar /Gestalt/ je centrálním problémem berlínské psychologie, „tvarové psychologie“ /Gestaltpsychologie/ v užším slova smyslu. Wertheimer, Köhler, Koffka a j. /Köhler ^{xxx/} chápe tvarově i danosti fyzikální povahy /na př. rozdělení elektrického proudu ve vodivé síti/ nebo povahy fyziologické /tvarový charakter neuropsychického dění jako fyziologického korelátu fenomenálních tvarů/. Toto rozšíření tvarového chápání bylo berlínským psychologům vytýkáno na př. Jaenschem. Tvary jsou podle berlínských psychologů psychické útvary, jež jsou vyzvednuty z celkového vědomí jako celky uvnitř učleněné a vykazují vlastnosti a vztahy, které se nedají odvodit z vlastností a vztahů oněch částí, /Wertheimer/. Ve tvaru se části navzájem podmínují, t. j. každá část závisí na ostatních a naopak tak, že změna jedné části má účinky na celý tvar. Podstatné vlastnosti fenomenálních

^{x/} M. Rostohar, Struktura v psychickém životě, čas., „Psychologie“ I, 1935.

^{xx/} Rostohar, c. d. str. 13n.

^{xxx/} W. Köhler, Physische Gestalten in Ruhe u. stationärem Zustand.

Viz Kratina, c. d. str. 23.

tvarů připisují se též tvarovému pochodu a vysouzeným tvarovým dispozicím. Každá psychická danost je již sama o sobě v různých stupních utvářena čili je více méně strukturována. Tato celost je původní a je zároveň i celostní proces. Je to svérázná celost s konkrétními celostními vlastnostmi, svou vnitřní zákonitostí, charakterizovanou celistvou tendencí a celistvou podmíněností pro její části.^I Dále nutno rozlišovat tvarové dispoice a tvarové procesy.

Pojmu tvarových dispoic by u Aristotela odpovídalo pojetí, že smysly nebo rozum jsou tvary,^{II} neboť v sobě obsahují tvary v možnosti, které se dají jejich činností vyvolat, aktualizovat. Tvarovým procesům by pak odpovídala tato aktualizace tvarů z možnosti ve skutečnost, jež se kryje s přijímáním tvarů předmětů, vnímatelných a myslitelných. Tvary jako hotové, relativně statické/poněvadž mohou přecházeti v jiné tvary/ jsou schémata, figury, názorné podoby věcí, jež jsou vnímány na hmotných předmětech a uchovávány pamětí jako představy. Statický tvar je také pojem, /eidos/ a myšlení jest jakoby dotýkání se tvaru. Duše jako celek je tvar ve významu tvořivého principu, jenž utvářeje tělo vytváří živou substanci. Tvořivým principem je také činný rozum, duchovní složka naší bytosti. /Těmto dynamickým tvarům by u Rostohara odpovídal pojem struktury/.

Rostohar v práci „Strukturax v duševním životě“^{III} podává krotický rozbor a rozlišení pojmů, užívaných v celostní, tvarové a strukturální psychologii: pojmů tvar, útvar, komplex, celek a celistvost a struktura. Tvar i komplex jsou celky, ale komplex se podle Rostohara liší od tvaru tím, že není jednotná celost, nýbrž v komplexu jako ve svérázné celosti je obsaženo několik daností, kvalit zcela nahodilých. Pojem tvar ponechává Rostohar jen pro optické danosti nebo pro abstraktní celosti se specificky konstantními vlastnostmi,^{IV}

x/Wertheimer, Untersuchungen zur Lehre von d. Gestalt, str. 52. Citováno podle Rostohara, Struktura, str. 14.

xx/Rozborem psychických celostí se zabývá R. v článku „Psychické celosti a celostní psychologie, čas. Psychologie III. 1937, str. 198nn.

Útvar je podle Rostohara jednotná individuální celost, kterou nutno rozeznávat od pojetí komplexu jako svérázného druhu celosti, jenž se podstatně odlišuje od individualisevaných celostí. /Struktura, str. 21/. Tvar je zvláštním případem útvaru, při němž termín útvar má na zřeteli genetickou, tvar statickou stránku jevu.

Strukturu chápe Rostohar dynamicky, Je to, každý psychický fenomen, v jehož celistvosti více nebo méně zřetelně rozlišených jednotlivostí spočívá podmínka pro vznik nových psychických daností jako specificky celistvých kvalit. Každá učeněná souvislost ale ještě není struktura, nýbrž pouze taková, jejíž podstata je tvůrčí princip, t. j. potenciální síla útvarná a celistvě zaměřená. Strukturu jako podmínku celistvého utváření třeba tedy chápat jako potenciální celistvě zaměřené síly, jež za určitých okolností, ať vnějších, ať vnitřních podnětových daností po případě vnitřních dispoic způsobí vznik nových celostních zážitků psychických se specificky celostními kvalitami. /Struktura, str. 26/.

Zatím co F. Kratina ve svých pracích^{x/} se staví na stanovisko lipských psychologů, zaujímá Rostohar postavení zprostředkující, kloně se spíše k berlínským psychologům.

Tvar, útvar, komplex a struktura jsou pojmy celostní, jim všem je nadřazen pojem celku. Celky jsou přirozené nebo umělé, zřetelně členěné nebo nečleněné, po případě nezřetelně členěné, difusní. Aristotelova definice: celkem nazývám to, co částí v něm obsažené tak objímá, že tvoří jednotu, a to dvojím způsobem; buď tak, že každá pro sebe jest jedním, jednotou, nebo tak, že z nich jedno vzniká^{o/} platí i pro dnešní pojetí celku. /Viz I. část práce, str. 58/. Z tohoto pojetí vyplývá, že v celku vznikají zvláštní celostní kvality, příznačné právě jen pro celek, a dále znak vnitřní jednoty, bez níž by celek nebyl celkem. Toto Aristotelovo logické pojetí celku celostní psychologie ověřila experimentálně.

Paralela Sternovy peronalistické psychologie s psychologií Aristotelovou.

Z moderních směrů psychologických je Aristotelově psychologii v celku i podrobnostech nejbližší Sternův personalismus. Vytkněme si nejdříve styčné body obou psychologií a pak probereme personalistický systém podrobněji.

Nositel duševního života je u Aristotela živá substance, substance složená. Podle Sterna je jím persona, osoba. Jako Aristoteles substancí, tak Stern osobu chápe celostně oproti staršímu atomistickému pojetí. V substancí rozlišuje Aristoteles látku-tělo a tvar-dušá, jež jsou ovšem neoddělitelné, látka pak je možností a tvar skuteností. Ale i uvnitř duše rozlišuje mohutnosti a činnosti, potence a akty, účelně fungující v rámci celkové entelecheie-duše.

Stern nezdůrazňuje rozlišování duše a těla, jeho persona je psychofysicky neutrální. Vnitřní diferenciaci osoby má obdobnou s Aristotelem: rozlišování dynamis-disposic a energií-aktů, jež bohatě člení a propracovává. Entelecheia mu znamená souhrn vnitřní účelnosti osoby.

Znaky Sternovy osoby jsou: jednota v mnohosti, účelné působení a svéráznost. Aristotelova substance je také charakterisována jednotou, jednotou látky a tvaru, v oduševněné substancí je to jednota těla a duše/, jež nemohou existovat odděleně, a výrazem této jednoty je právě entelecheia. Substance, přeté úsiá, je také jediná a jedinečná skutečnost, jež se liší specificky/specifickými diferencemi/od jiných substancí téhož rodu/deuterá úsiá/.

Substance jsou oduševněné a neoduševněné. Tomu u Sterna odpovídá pojem „osoby“ a „věci“. Věci jsou ovládány příčinností, osoby účelností, u Aristotela obé obojím. Prototypem účelnosti je lidská bytost v částech i celku. Aristoteles pro to užívá pojmu nástrojnost.

těla a entelechie duše.

Sternův princip kovergence nemá u Aristotela přímé obdoby. Ale jeho zdůrazňování, že člověk je svou povahou tvor společenský, že obec jako celek je dříve než jedinec a tedy určujícím činitelem jeho utváření svědčí o tom, že si byl vědom závislosti individua na vnějších podmínkách a významu společenského působení.

Pojmy dynamis a energeia u Aristotela a dispoice a akt u Sterna jsou pojmy korelativní. Jednotlivé dispoice fungují vždy jako složka nadřazené jednoty duše, u to v určitých vrstvách, takže je tu možné členění horizontální i vertikální. Také v osobě rozlišujeme složky vyšší a nižší, povrchové a hlubší. Strukturace bytosti se vztahuje na jednotlivé detaily i na celek. Aristoteles nepopisuje pouze duševní jevy, nýbrž překračuje zážitkové danosti a ptá se po účelu, smyslu jak detailních struktur/složky vegetativní, vnímavé a rozumové/ tak celé duše. Tím je dosažení optimálního tvaru, eidos, a tím ustutěnění fysis. U Sterna tomu odpovídá učení o „významu“ a vnitřní i vnější teleologii duševna.

Na rozdíl od Aristotela věnuje Stern mnoho místa otázce vědomí. Vědomí zrcadlí „jevy“ a funguje také jako zbraň. Aristotelovu substanciálnímu pojetí duše je cizí jevevost vědomí, mluví o činnosti, o aktech duše nebo člověka, tedy spíše o prožívání než o uvědomování. Funkci, kterou Stern připisuje vědomí, plní u Aristotela rozum.

Vidíme tedy mnoho obdobného v psychologických názorech obou autorů. Stern ovšem zdůrazňuje daleko více myšlenku vývojovou, která se u Aristotela vyskytuje jen v náznacích. Má daleko propracovanější systém dispoic a účelů, u Aristotela je zase více zdůrazněna myšlenka tvarová, utvářející princip duše. U obou je duševní život chápán dynamicky a ovládán účelností.

Po tomto rámcovém srovnání rozvedme si podrobněji myšlenky Sternovy personalistické psychologie, jak jsou obsaženy v díle „Die menschliche Persönlichkeit“/3.vyd.Lipsko 1923/.

Ústředním pojmem Sternova personalismu je pojem o_s_o_b_y, jež je nositelem existence/jako u Aristotela substance/. Osobou rozumí Stern takovou existenci, jež přes mnohost částí tvoří reálnou jednotu zvláštního druhu a vlastní hodnoty, jež jako taková přes mnohost částečných funkcí uskutečňuje jednotnou, k cíli zaměřenou vlastní činnost./c.d.str 4n/. Proti pojmu osoby stojí pojem „věc“, již rozumí Stern takovou skutečností, jež sestává z mnoha částí nevytváří žádnou svéráznou a svéhodnotnou jednotu a nevykazuje jednotnou cílevědomou samostatnou činnost.

Základní znaky osoby jsou: jednotu v mnohosti, účelné působení a zvláštnost/individuálnost/. Podle toho jsou v osobě spojeny 3 kategorie: substancialita, kausalita a individualita. Každá osoba je jako celek substance, t.j. něco samostatně existujícího; je jako celek kausalita, t.j. něco z nitra na venek působícího; je jako celek individualita, t.j. něco, jež se svou podstatou a významem odlišuje oproti světu. Substancialita přísluší osobě jen jako celku. Její podstata a bytí spočívá právě v celkovém útvaru, nikoli v elementech/tak jako u Aristotela je to tvar, který činí z elementů, látky, jednotu utvářenou/. Jednota ovšem neznamena jednoduchost. Osoba je unitas multiplex, a to nejen v současnosti, nýbrž i v posloupnosti vývojových fází, přes změny, jež se v ní odehrávají. - Kausalita osoby nesmí být chápána v mechanistickém smyslu, nýbrž ve smyslu působení z nitra na venek, neboť bytí a činnost jsou v osobě nerozlučně spojeny. Elementy, obsažené v osobě, projevují také svou činnost, ale nevytvářejí ještě činnost osoby, nýbrž jen její materiál. Kausalita osoby se projevuje v jejím zaměření k cíli /Zielstrebigkeit/. Čin osoby není slepý. Vyplývá z osoby, ale opět k ní

směřuje tím, že slouží utvrzení její vlastní existence i cizím účelům, jež na sebe vzala. Podle toho kauzalita a teleologie v osobě splývají v jedno, osoba je causa finalis, entelecheia. Kritický personalismus, jak Stern nazývá svůj systém, zastává imanentní teleologii.

Osoba v sobě nenese pouze jednotlivý účel, nýbrž mnohost účelů, jež se pojí v jednotu, tedy systém účelů.

Osoba je zvláštnost. Její celost se může uskutečnit jen tím, že se do sebe uzavře a ohraničí oproti světu a jiným osobám. Každá osoba je „individuum“, tedy nedělitelná uvnitř a ostře oddělená zvenčí. Jednota vědomí na psychické straně, jednota organického utváření na straně fyzické patří k sobě jako projevy tohoto individualizačního principu. Osoba je „individualita“, jedinečná svého druhu. Přes všechny shody, v nichž se sobě rovnají osoby jako exempláře lidstva, rasy, pohlaví atd., přes všechny zákonitosti osobního dění zůstává v každé osobě něco zvláštního, jí vlastního, čím se liší od každé druhé osoby jako svět pro sebe.

Z těchto 3 znaků osoby: jednota v mnohosti, zaměření k cíli, ~~xx~~ zvláštnost vyplývají jako důsledek pojmy: hierarchie osob, konvergence se světem a psychofyzická neutralita.

Poměr osoby ke světu.

Sternův kritický personalismus překlenuje vzdálenost mezi osobou a světem formou hierarchie a konvergence.

Osoba je celek, složený z částí, jež jsou zase „osoby“. Věc naopak je konglomerát. „Neboť nedovedeme svět vůbec jinak pochopit než jako sestávající z individualizovaných, účelného působení schopných substancí, t. j. osob.“ /c. d. str. 9/. Ježto však jednota v mnohosti obsahuje v sobě zase další jednoty v mnohosti, vzniká hierarchie osob různého řádu, v němž každá osoba je částí vyšších osob a jednotícím pou-
tem pro osoby nižšího řádu. Lidská osobnost se řadí směrem nahoru do

jednoty rodiny, do osobností národa, lidstva jako sloužící element, a sama zase v sobě obsahuje nižší personální jednoty, buňky, molekuly, atomy. Thesí o hierarchii přestává být svět pouhou sumací substancí, lidstvo pouhým agregátem jednotlivých individuí. Systém osobních účelů stojí ve službách nadindividuálních osobních jednot.

Člověk stojí proti světu věcí a jiných osob, přírody a kultury, a který je s ním v nejužším vzájemném působení. Teprve ve vztahu k vnějšmu světu nabývá osoba plné životní skutečnosti. Osoba potřebuje světa k svému doplnění. Vnější svět jí poskytuje podněty, na něž osoba reaguje; tvoří materiál, do něhož osoba zasahuje a který utváří, svět vytváří determinaci, již mnohoznačné tendence a vlohy osoby se teprve jednoznačně zaostří. Okolní svět je podnětem a nástrojem osobního působení, pomůckou osobního utváření. Posativní, účelem určený vztah osoby a okolního světa nazývá Stern konvergencí.

Psychofysická neutralita.

Žádný ze znaků osoby nenáleží pouze fysické nebo pouze psychické stránce, nýbrž projevuje se oběma. Osoba není duch nebo duše, její tělesné a duševní projevy projevují nabývají smyslu teprve v psychofysicky neutrální jednotě. Také tělesná stránka osoby má účast na jejím telos a účelném konání podobně jako stránka duchovní. Vysvětlování fysického života z atomů a mechanické zákonitosti činí organismus „věcí“ podobně, jako vědomí činí věci vysvětlování duševních pochodů asociačními zákony. Organismus a vědomí nejsou nic samostatného, nýbrž tvoří nedělitelnou osobu. Psychický život vyplývá a je chápán z života osobního.

Systém účelů osoby.

Osoba uskutečňuje dvojí druh účelů, vlastní účely a cizí, autotelii a heterotelii.

Vlastní účely osoby jsou dány v podstatě v sebezachování a sebe-rozvinutí. Osoba usiluje o to, udržet se ve vlastním bytí a svéráznosti,

ve své celistvosti a odrůzněnosti, psychické i fyzické utvářenosti. Ale sebezáchova je osobní minimum, znamená by přísně vzato ztrnulý klid a neměnnost, a musí být doplněna vyšším cílem, který působí pohyb a život. To je seberozvinutí, jež se týká stránky fyzické i psychické. Seberozvinutí znamená stupňování všeho toho, co je v osobě, obohacení fyzis i psyché, při čemž je podržen minulý stupeň rozvoje a připraven budoucí. Plně seberozvinutí je osobní maximum a nikdy ho nebývá prakticky zcela dosaženo. Zůstává ideálem. Osoba, v níž je zvláště zdůrazněn tento ideální požadavek, který ovládá její vnitřní určení, je „osobností“. Osoba je kompromis mezi ideálem a skutečností; osobnost jako ideál není nikdy dokončena.

Cílem sebezachování je především udržení existence, pak teprve udržení podstaty. Točo udržování je reprezentováno pamětí, mnémé. Okolí se musí osoba přizpůsobovat, což je jistý druh sebezáchovy. Člověk je ze všech bytostí schopen nejvyšší míry ~~sebezáchovy~~ seberozvoje, produktivity. V každé osobě je dán cíl, vyrůst a dozrát k plnému typu rodu, národa, pohlaví. Růst je stupňování všech stránek individuálního bytí, fyzické energie i duševních schopností. Podle Spencera je to přibývajícím diferenciací a integrací.

Vývoj osoby se týká jednotlivých oblastí i jejího celku. Určité oblasti stojí vždy v popředí vývoje, ale přitom nepřestává souvlasť s ostatními funkcemi tím účelná synteická jednota osoby. Vývoj je řízen ~~syntetickými~~ teleologií. Čím výše stojí určitá částečná oblast v systému účelů, čím více potřebuje jiných oblastí jako látky k vlastním uskutečnění, tím později se vyvíjí. Historická linie osoby počíná osobním minimum, udržením existence, /vegetativní funkce života/, postupuje přes konservativní seberozvinutí, v němž se bytest snaží dosáhnout stavu, jehož bylo dosaženo v minulých generacích, k produktivnímu seberoz-

vinutí, jež má pokročit nad stádium předků a individualita ve své zvláštnosti se má plně rozvinout.

Systém cizích účelů, heterotelie, se dá rozdělit na 3 skupiny: nadřazené personální účely/hypertelie/, souřadné personální účely/syntelie/ a nadřazené účely věcné/ideotelie/.

Člověk je členem osobních jednot vyššího řádu, rodiny, národa, lidstva, světové vše-osoby, jež povzchází individuum nad jeho úzké já a staví je do služeb nadřazeným cílům. Člověk bere na sebe úkol sloužit jim, jejich úkoly přijímá za své. Co je vlastním účelem/autotelii/ pro rodinu, národ, lidstvo, je nadřazenou účelností/hypertelií/ pro individuum. Syntelie je účelnost pro osoby stejného stupně souřadnosti /na př. vztah mezi přáteli/. Bereme za své účely kolegů, přátel a jiných jednotlivců. Mezi lidmi se vytváří „raport“, jestliže si navzájem odpovídají/resonance/ nebo se doplňují/komplementarismus/. Zaměření k neosobním, abstraktním účelům, hodnotám, nazývá Stern ideotelii. Individuum přijímá cizí účely za vlastní /introcepce/. Introcepce je nejsilnější projev seberozvinutí a je výsledkem vnitřního boje. Tím, že individua přijímají hypertelii celku a přece zůstávají autotelickými osobnostmi, odnímají celku část jeho úkolů a přispívají k jejich realizaci.

Disposice.

Všechny výkony osoby stojí společně ve službě osobní autotelie. Tuto jednotnou, k cíli zaměřenou kausalitu nazývá Stern entelechie. Entelechie je tendence a schopnost osoby uskutečnit sebe, t.j. systém vlastních účelů. Osobnost je zaměřena, t.j. určena ve způsobu svého fungování účelem, jehož má být dosaženo, a je vyzbrojena, t.j. opatřena vhodnými prostředky, aby se přiblížila cíli.

Jednota entelechie je časová. Osoba má trvalou schopnost působení, jež za určitých okolností přejde v působnost aktuální. Entelechie

je disposicí, jako disposice je pouhá potencialita a potřebuje doplnění, aby se uskutečnila. Utváření a působení osoby není dáno jen jejím vnitřním směřením k cíli, entelechií, ani jen vnějším faktory, nýbrž souhrou, konvergencí obou skupin podmínek. Jako pouhá možnost není entelechie jednoznačná, je v ní mnohost možností.

Entelechie je psychofysicky neutrální. Není to duše ani „životní síla“, je to osoba sama, pokud rozšiřuje svou činnost na jevy vědomí i funkce tělesné. Disposice jsou pouze částečné faktory entelechie a jako takové mají být disposice chápány jako trvalé, potenciální příčinnosti. Jsou mnohoznačné, mají volné pole uplatnění. Jako entelechie jsou všechny disposice zaměřené k cíli, ve smyslu zaměření a výzbroje. Disposice jsou podřízeny celkové entelechií, každá jednotlivá disposice je jen úměrný výsek z celkové entelechie. Uvnitř entelechie existuje korelace mezi jednotlivými disposicemi, jež poskytl uzavřený obraz struktury osoby. Jsou 3 skupiny disposic: obsahové /na př. místní paměť/, formální /týkají se dynamiky duševního života, na př. dráždivost citová, rychlost průběhu představ/ a strukturní /vzájemný vztah disposic uvnitř jednoty osoby/. Disposice jsou psychické, fysické a neutrální.

Disposice se musí vyvinout ve vlastnost, jež znamená relativně hotový způsob reakce individua. „Vloha“ je taková disposice, jež je zaměřena k budoucímu rozvinutí ještě neskutečných účelů /na př. vloha pro řeč/. Vlohy se liší od vlastností větší nehotovostí a neurčitostí. Jsou podmínkou budoucího vývoje.

Směr působení vloh je určen cílem, který si klade seberozvinutí člověka. Vlohy jsou růstové /zaměřené ke stupňování psychofysických složek kvantitativně/, vlohy zrání /s tendencí převést jednotlivé výkonnostní oblasti osoby ze stadia latence k zralosti/.

Entelechie osoby je určena cílem zaměření a prostředky k jeho dosažení. Jednotlivé dispozice jsou zaměřeny k cíli a vyzbrojeny pro tento cíl. Proto se rozlišují dispozice směrového charakteru, tendence, od dispozic charakteru výbrojového, potence. Charakter je jednota směrových dispozic člověka. Poměr mezi tendencí a potencí, čili mezi zájmem a nadáním, může od člověka k člověku velmi kolísat. Zájem jako směrová dispozice udává cíl, nadání poskytuje výbroj k jeho dosažení.

Na vývoji osoby se účastní 2 činitelé: vnitřní a vnější, dědičnost a prostředí. Mluvíme o konvergenci obou faktorů. Jejich vzájemné působení je povahy kvalitativní.

Dědičnost je fyletická, rodová entelechie. Ta se štěpí podobně jako individuální entelechie ve skupiny dispozic, ve formy homogenní a heterogenní dědičnosti. Dědičnost jako dispozice tkvící v rodu potřebuje doplnění individuálního. Individuum je entelechie v malém, jako rod ve velkém.

Vlivy vnějšího světa tvoří 3 skupiny: příroda, lidé z prostředí a kultura. Přírodní vlivy působí na elementární podmínky života, kulturní na utváření a rozvinutí osobnosti. Mezi oběma je skupina osobní, s níž žije individuum ve styku a s níž je vázáno syntelíí a raportem. Lidé působí jako zprostředkovatelé kultury, působí na individuum záměrně, výchovou.

Činy osobnosti.

V každém okamžiku, v němž možnost přechází ve skutečnost, se nitro člověka projevuje navenek a vnější podněty jsou přijímány do nitra. V činech člověka se uplatňují i jeho duševno i vnější svět. Pochází-li podnět od okolí, jde o reakci, vychází-li z individua, jde o akci. Reakce spočívá v restituci, jež usiluje o opětné zavedení rovnováhy v individuum, přizpůsobení, a to připodobnění nebo zaměření/homogenní a heterogenní přizpůsobení/.

Disposice jsou buď ve stavu latence, nebo se aktualizují. Někdy stačí jen malý podnět, aby se disposice ze stavu latentního uvolnila. Reakce se děje formou reflexu /získaný způsob reakce v minulých generacích/, bývá usměrněna přítomnými podněty anebo anticipuje originálně budoucí možnosti. Jiný způsob činnosti osoby je spontánní akce, kdy podnět přichází z nitra osoby samé. Spontaneita je projevem tendence po seberozvinutí, jako reakce je prostředek sebezáchovy. Vnější svět je pro činnorodou osobu jen látkou, kterou osoba utváří podle svého účelu. Tvoření může být ve smyslu psychickém i fyzickém a dít se postupem analytickým nebo syntetickým.

Člověk nejen reaguje na existující podněty, nýbrž spontánně je vyhledává. Každá reakce osoby je provázena výběrem, není to pouhá recepce, nýbrž selekce. Při stejných podmínkách reagují různé osoby různě. Výběr je první krok k proniknutí reakce spontaneitou. Dalším krokem je různý způsob zpracování zkušenosti. Reakce může být také překompenzována.

Spontánní akt má vlastní zaměření k cíli. Spontaneita se projevuje také negativně, brzděním reaktivního chování na stále doléhající množství podnětů. Jednání, u něhož účast osobní účelnosti dosahuje nejvyšší míry, označujeme jako svobodné. Cizími účely, přejatými introcepcí do vlastní účelnosti, já není ujařměno, nýbrž obohaceno. Teprve tehdy dosáhne seberozvinutí optima, když do vlastních činů převtělí působení nadřazených a souřadných účelů. Autotelie se pak stává autonomií.

Tvárnost disposic.

Disposice osoby jsou trvale ovlivňovány vnějším světem, osobnost se stále utváří. Disposice osoby jsou tvárné. Tvárnost se týká stránky fyzické, psychické anebo je neutrální. Plasticita reaguje buď homogenně /ve smyslu pokračování a opakování/ nebo heterogenně /ve smyslu přetváření dojmů/. První se uchovávající, druhá zpracovávající tvárnosti.

Zpracovávající plasticita působí jako vyzařování, převtělování a imunisace. Shopnost, jež byla získána v jedné oblasti, přenáší se čili vyzařuje do oblastí jiných. Jde o spolucvičení funkcí, a to tím silnější, čím užší je vztah mezi oblastí původní a přenesenou. Převtělování je více totalitní povahy, kdy přejatý podnět ovlivňuje všechny funkce osoby. Dojmy vyvolají jakousi obranu v organismu, který je pak proti nim imunní. To je význam otužování a otupování v tělesném i duševním smyslu. Na plasticitě osoby mají účast jak podněty vnějšího světa, tak sama vnitřní struktura osoby, která se tím přetváří. Vnější podněty působí buď jako brzdy nebo podporují uvolnění vloh v aktualizaci. Silné vlohy se prosadí i proti překážkám a brzdám, méně silné často bývají potlačeny, neaktualisují se.

Směrové dispozice, zájmy, mají silnější vrozenost, výbrojové mají silnější tvárnost. Intelkt na př. jako výbrojová dispozice je schopen ovlivnění daleko větší měrou nežli vůle, jež je dispozice směrová. Výchova, jež se především týká osobních tendencí, není tak dalekosáhlá ve svém působení jako vzdělání, jež má rozvinout vlohy. U výbrojových dispozic se tvárný proces projevuje v pohotovosti, ve stupni jejich ovládnutí.

Prožívání osobnosti. /Nauka o vědomí/.

Porozumění procesům vědomí se dá odvodit jen ze znalosti systému účelů. Osoba jako psychofysicky neutrální, účelnými tendencemi a schopnostmi vybavená a v konvergenční se světem stojící jednotná bytost je prius: existence sebezrovnání ve formě vědomí je posterius.

Poslední svou instancí nevidí personalismus ve vědomí, nýbrž v osobě. Vědomí postupuje především analyticky tím, že odlišuje subjekt od objektu, a tak se vytváří vědomí já a vědomí objektu. Všechno vědomí je na jedné straně vznikající vědomí já, na druhé straně vědomí o ne-já, /o světě, o objektech/. Vědomí je vlastně stále příznakem a vý-

sledkem konfliktu těchto dvou činitelů. Čím silněji jsou obě složky prožívány, tím snáze dochází ke konfliktům a tím bohatěji je osobní život prožíván.

Konflikty, odehrávající se ve vědomí, jsou trojího druhu:

Ke konfliktu dochází tam, kde proces sebezáchovný narazí na překážku a musí se vpravovat do nové situace. Tam individuum nevystačí s řešením pamětním a musí si pomoci inteligencí. Dále dochází ke konfliktu, střetnou-li se ve vědomí různé cíle a požadavky, kladené na osobní konání. Introcepce se neděje vždy bez konfliktu a její uvědomení je tím silnější, čím mocnější boj musí osoba podstoupit. Ke konfliktu dochází také mezi časovými momenty osobního života, minulostí, přítomností a budoucností, člověk se chce plně vyžívat v přítomnosti, minulost jest shrnuta ve vzpomínce, budoucnost v očekávání a plánování, naději a obavách.

Vědomí je tedy symptomem pro konflikty, ale zároveň prostředkem k jejich překonání, je zrcadlem i zbraní. Vědomí musí mít určitý odstup od věci, aby ji vidělo, podobně, jako oko nevidí věci příliš blízkých neb příliš vzdálených. Nejvyšší forma vědomí objektu je jednotný světový názor. Vědomí subjektu je nejsilnější při vědomém jednání. Vědomí postupuje od uvědomování si temného puzení, přes pokračující subjektivaci v citech, jimiž reaguje osoba na svět, k pokračujícímu rozlišování objektivní stránky na nich/city smyslové, intelektuální, etické atd./ k vědomí snažení/přání, zájmy, ohtění/.

Osobu nelze stotožňovat s vědomím. Podstata osoby je nevědomá, vědomí nesahá do hloubky.

Nevědomí se vyskytuje ve 2 hlavních způsobech, pod-vědomí a nad-vědomí. Jednotu obou druhů nevědomí tvoří vědomí. Mluvíme o nevědomých představách, citech atd., ale nejsou to skutečné představy, nýbrž jen potenciality, možnosti vědomých představ. Podvědomí jsou všechny

stavy osoby, jež nejsou ještě vědomé nebo již přestaly být vědomými. Do nadvědomí patří vše, co je více než pouhé vědomí. Zážitky samy nejsou pasivní, pouhé danosti, nýbrž jsou podnětem, látkou, zrcadlením, zbraní pro aktivní způsoby chování osoby. Tato aktivita není sama vědomí, nýbrž to, co vědomí působí.

Aktivita osoby se člení na 3 stupně. Jsou to akty, jež působí v určitém časovém bodu, ať akce nebo reakce. Všechny akty osobnosti provází vědomí v různém stupni. Vědomí také není adekvátním zrcadlením skutečné osobní aktivity. Instinktivní a pudové jednání má účelnost, platicí mimo vědomí. Geniální tvoření pramení z hlubiny osobnosti, jež není vědomá. Dispozice jsou také nadvědomé.

Osoba není vědomá, nýbrž má vědomí, sama je nadvědomá. Činnost, individualisovaná celistvost, vnitřní účelnost psychofysicky neutrální osoby jsou znaky, jež se nějak v jejím vědomí srážejí, používají vědomí jako zrcadla a zbraně, ale jsou něco jiného než vědomí. Osoba je vědomí a zároveň uvědomovaná. Vědomá osobnost není jev vědomí, nýbrž tvůrkyní vědomí.

Vědomí a nevědomí tvoří rozsah pojmu psychična. S pojmem vědomí se operovalo dříve často tam, kde se dnes užívá pojmu osobnosti. Vše, co je vědomím v osobě nebo stojí k jejímu vědomí ve vztahu, vytváří psychickou existenci.

Psychologie se nemůže omezit jen na popis fenomenů vědomí, nýbrž musí jim rozumět a vykládat je v jejich souvislosti. Souvislosti spočívají v telos osobnosti a z něho se musejí brát vysvětlující kategorie, jež musí být nadřazeny kategorií pouhých jevů vědomí, aby byla možná psychologie jako věda.

Obraz struktury vědecké psychologie se buduje ze 4 kategorií: fenomenů, aktů/činů/, dispoic/schopností a tendencí/ a osoby/já/. Psycholog je musí mít všechny na zřeteli a mít jasné spojení mezi nimi, není

isolovaných jevů osobnosti, jsou spíše na a v aktuálních činech. Činy jsou pochopitelné jen jako účinky dispozic. Jednotlivé dispozice pak jsou částečné paprsky entelechie osobnosti. Psychologie, jež se omezily na jedinou vrstvu, musely ztroskotat. Neboť všude vládne celá osobnost jako unitas multiplex.

V jakém vztahu je vědomí já k osobnosti? Vědomí já není vyčerpávajícím sebeznázorněním, protože vědomí se vyvíjí teprve z konfliktu a osobnost nesestává jen z konfliktů. Vlastní zdroje jednání neleží v obrazech vědomí, nýbrž v účelech, jež vládou v osobě. Z toho vyplývají klamy se vědomí. Vědomí neklame totálně, nýbrž jen posunuje významové akcenty v poměru mezi osobním a nadosobním cílem. Vědomí má zdůraznit nejosobitější rysy osobnosti. Chce často zastřít vlastní slabosti a nemohoucnost, jež si nechceme přiznat. Člověk si namlouvá neosobní motivy tam, kde převládají egoistické, staví se rád do lepšího světla, někdy o všem také do horšího.

Osoba má za úkol uskutečňovat své cíle, /teleologie snažení/, ale nikdy nedosáhne stavu plného uskutečnění. Stále se musí vyrovnávat se světem ve smyslu vlastních účelů a zvládnout jej ve směru uskutečnění vlastních ideálů. Z mnohoznačnosti a rozsahu původních vloh se stává empirická osoba s pevnými obrysy. Idea účelu tvoří klíč k porozumění osobního bytí.

Aristotelovo učení o stupních duševna a moderní teorie vrstev.

Aristoteles uznává stupně duševna: duši rostlinnou, zvířecí a lidskou. Rostliny mají duši vegetativní, zvířata kromě této duši vnímavou a člověk kromě obou ještě složku rozumovou. Lidská duši tvoří ovšem jednotu substantiální a působí jako celek, i když v její činnosti převažuje vždy určitá funkce nebo určitá složka. Ze vztahu podmíněnosti jedné složky druhými, složky vyšší složkami nižšími plyne, že tyto složky lze chápat jako „vrstvy“. Aristoteles to dokládá ontogeneticky, když mluví o vzniku živé bytosti, jež nejprve žije životem vegetativním, potom životem animálním a konečně „zvenčí“ k nim přistupuje rozum. Nižší složky zůstávají dále zachovány a fungují dále, funkce vyšší složky je právě na ně vázána. Tedy také z tohoto vývojového hlediska můžeme říci, že Aristoteles uznával vrstvou stavbu struktury duše. Mluví ostatně o různých „sférách“ lidské bytosti, z nichž sféry vyšší ovládají sféry nižší podobně jako v kosmu. Sféra rozumová, duchovní, řídí a ovládá složky nižší, žádost/pudovost/ a vznětlivost/emocionalitu/. Tak je tomu v harmonickém stavu bytosti; ve stavu disharmonie /akrasia/ dochází k tomu, že složky nižší strhnou s sebou složky vyšší.

Vrstvy lidské bytosti by byly podle Aristotela tyto: tělo, duševní vrstva vegetativní /a pudová/, vrstva vnímavá /a citová/ a vrstva rozumová, duchovní /obsahující také vůli/. Ústředím druhé vrstvy je společný smysl, ústředím třetí činný rozum, tvořivá schopnost lidského ducha. Z toho, že žádost, epithymia, /pud/ rozumu neposlouchá, kdežto vznětlivost, thymos, je ho poslušná, možno soudit, že žádost patří k nejnižší vrstvě duševní.

Živá bytost je organická struktura, řídící se určitým řádem.

Jednotlivé složky duševní navzájem na sebe působí a se ovlivňují. Nejsou položeny vedle sebe, nýbrž jsou v poměru nadřazenosti a podřazenosti. a ve svém celku ovládány imanentní teleologií. Jsou zaměřeny k cíli, slouží určitému účelu, který Aristoteles opisuje pojmem dobra, /to eu/.

Struktura duše je povahy dynamicko-statické. Dynamis jako pouhé možnosti, dispoice, se aktualizují v energiích, aktech, činnostech. Opakováním činností určitého druhu se vytváří trvalé uzpůsobení duše, trvalá vlastnost, hexis. Existuje však také vrozená hexis, a tou je činný rozum jako nejvyšší duševní schopnost, který je stále činný jako energeia.

Tato pojetí stavby lidské duše nebo lidské osobnosti má mnoho obdobného s moderním pojetím struktury lidské osobnosti, sestávající z vrstev. Vytvořila se z podnětu psychiatra Friedricha Krause, který ve své patologii osoby rozlišuje osobnost kortikální, jejíž funkce mají centrum v kůře mozkové, a osobnost hlubinnou, již fyziologicky odpovídají ostatní části mozku. Moderní psychiatrie a z ní vycházející medicínská psychologie usiluje o systém poznatků, v němž by se sjednotil v synthetickém a skutečném životu rozumějším pohledu výsledek srovnávacího a vývojového zkoumání z biologie, fyziologie, psychologie, psychopathologie a psychotherapie i kulturní filosofie. Podnětem k tomuto úkolu byl také dílo W. Mac Doudalla, *Energies of Man*. Jiným podnětným dílem pro theorii vrstev bylo psychologicko-filosofické dílo L. Klagese, *Der Geist als Widersacher der Seele*. A tak s různých pracovních oblastí vycházejí a v jednom cíli se setkávají jednak lékaři-psychiatři a psychologové. K lékařským a fyziologickým poznatkům přihlíží dílo H.F. Hoffmanna, *Die Schichtentheorie*/Stuttgart 1935/, pouze z psychologické zkušenosti vychází E. Rothacker v díle: *Die Schichten der Persönlichkeit*, /2.vyd. Lipsko 1941/. Na základě vrstev

buduje svou charakterologii Ph. Lersch, Der Aufbau des Charakters, /2.vyd. Lipsko 1942/.

H. F. Hoffmann vychází z Klagesova rozlišování vrstev v lidské bytosti: těla-duše-ducha, pro něž Klages našel podnět u starých Řeků, u Platona, v jeho rozlišování částí duše. Poměr těla a duše vyjadřuje Klages tak, že duše je smyslem živého těla, tělo je projevem duše. Do života v lidstvu pronikl duch zvenčí. Duch je protivníkem duše/Wider-sacher der Seele/, je životu nepřátelský, světu cizí, akosmický.

Hoffmann vychází z podnětu Klagesova, ale odmítá jeho názor, že by duch byl životu nepřátelský, neboť všechny složky lidské bytosti jsou ze života a pro život, tedy i duch. Nesmíme jej od života a od přirozenosti oddělovat. Hoffmann chce vybudovat teorii vrstev, odpovídající přírodovědeckému nazírání. V duchu vidí stupeň nebo vrstvu života, již dosáhl jen člověk, která se jeví biogeneticky jako poslední a nejvyšší vrstva živých bytostí.

Pojem stavby ve vrstvách je vzat z geologie, z nauky o vývoji země. Hlubší vrstvy země pocházejí z dřívějších vývojových období, vrstvy povrchové reprezentují novější, mladší doby utváření zemského. Pojem vrstvení našel přístup do medicíny a lékařské psychologie. Jeho předpokladem je myšlenka vývoje.

Všechno živé je vázáno na hmotu, jež podléhá své, mechanické zákonitosti. Život je vázán na živou hmotu, protoplasma, buňku, jež má svou druhovou strukturu a podléhá jiné zákonitosti nežli hmota neživá, zákonitosti vitalistické. Každá živá bytost má tělo, jež je organismus sestávající z buněk a jejich systémů, orgánů. Organismus vzniká souhrou vnitřní utvářející síly a vnějších momentů. Je schopen vývoje. Čím složitější organismus, tím je více diferencován a tím větší dělba práce u jeho součástí existuje. Organismus je struktura, jejíž součástí jsou k sobě navzájem i k celku vázány určitým funkcionálním vztahem. Jeho funkcí je regulace, restituce a regenerace podle funkčního plánu celku.

za tím účelem, aby se udržel a podporoval život organismu a jeho druhu. Životní princip můžeme chápat jen v jeho projevech a jeho uspořádání, zaměřením k cíli. K tomuto cíli směřuje i činnost duše a ducha. Existují různé stupně diferenciací všeho živého. V diferencovanějších, komplikovanějších strukturách vyššího druhu lze vymezit jednotlivé vrstvy života, jež na nižších vývojových stupních ještě nejsou nebo jsou méně členěny. Tuto stupňovitost možno pozorovat nejlépe u člověka, který jest vrstvená osobnost. Jeho životní projevy pocházejí z různých biogenetických vrstev.

Je otázka, které vrstvy Hoffmann v člověku rozeznává, jaká jest jejich životní funkce, v jakém poměru jsou k sobě navzájem i k celku osobnosti.

Základ tvoří tělo, somatická vrstva. Ta je zase dále členěna, ale o to v psychologii nejde. Na ni je vázána vrstva psychická, jež není jednoduchá, homogenní, nýbrž diferencovaná, a to tak, že jest tvořena třemi vrstvami: První, tělesnému substrátu nejbližší, je vrstva pudová, druhá je vrstva psychická v užším slova smyslu, třetí je duchovní, do níž patří logické myšlení /ratio/ a chtění /spolu s mravními příkazy, ovládajícími jednání, tedy svědomí/.

Své vývody má Hoffmann podloženy svou praxí v psychiatrii, kde se mu právě myšlenka vrstev osvědčila. Psychiatr, vycházející z pozorování psychopatických osobností, vidí, že nemají schopnost se ovládat, ukáznit své city a pudy, nedovedou vyvinout jim protisměrné snažení. Jsou vydány svým afektům a nadřazené instance vědomé vůle nedovede, nebo velmi málo, proti nim zasáhnout. Nazývá je podle K. Schneidera pudovými lidmi; to jsou takoví, kteří aktualizují své pudy bez protisnažení. Proti pudovému člověku stojí člověk uvědomělý, který má schopnost udržet odstup od sklonů pudových a na základě volního rozhodnutí jedny potlačit a druhým nechat volný průběh. Obojí druh lidí se ovšem nevyskytuje v čisté formě.

Kurt Schneider vyzvedl fakt, že pudové jednání je geneticky dřívější a v raném dětství převládá. S pokračujícím zráním bytosti se vytváří nadstavba volní oblasti. Volní rozhodování, zvířatům cizí, je u lidí vývojově na pozdějším stupni. Fylogeneticky i ontogeneticky jest volní složka mladší, kdežto pudovou a afektivní jest chápat jako fylo- i ontogeneticky starší. Pud a vůle představují různé vrstvy, z nichž zážitkově jest vůle prožívána jako vyšší, jako převrstvená nad pudovou. Pudová jednání se mohou vůli vymknout, ale volní rozhodnutí potřebuje pudovou základnu jako hnací sílu. Vůle nežene, jen usměrňuje a řídí jednání. /Klages/. Vyšší vrstva předpokládá nižší. Mezi oběma vrstvami existuje vzájemná závislost, ale také relativní svoboda.

Po stránce zážitkové je znakem pudu charakter nutnosti, „žene mne to“, ba trpnosti, člověk je stržen a překonán pudovým napětím. /Klages, c. d./. Pudový zážitek je zakořeněn velmi hluboko v bytosti a může otrást celým člověkem, vyřadit uvažování a rozvahu. Bývá spojen se zúžením vědomí /„být vedle“, „zapomenout se“, „ztratit rozvahu“. Volní jednání se odehrává při bdělém, jasném vědomí a je provázeno uvědomením si významu vlastní činnosti. /Klages/. Při volním aktu, který je projevem duchovní vrstvy, prožíváme vědomí „já chci“, rozhodujeme se, zaměřujeme se vědomě k jednání. Máme přitom vědomí, že bychom mohli chtít a jednat také jinak, ale neděláme to, protože nechceme.

Správné je takové jednání, když člověk nechá mluvit tu vrstvu, jak to vyžaduje situace. Kdo se v situacích, vyžadujících rozvahu, nechá vést pudy, snadno přestřelí. A naopak jednání je bržděno, když úvaha nastoupí tam, kde by se měly uplácet pudy. Pudy jako projev vitality nemají být potlačovány, nýbrž usměrňovány.

K pudové vrstvě počítá Hoffmann nejen vitální pudy, na př. hlad, sexuální pud, nýbrž také „duševní pudy“, „pudy srdce“. Říká jim

„strebende Gefühle“, city vázané na snyžení. Tyto dělí Schneider na 2 skupiny, obě slouží ke zvýšení vlastní hodnoty, každá v jiném smyslu: K první patří snažení po uplatnění, po moci, vlivu, úspěchu, cti atd., k druhé snažení o splnění povinností, o mravní čistotu, dobrotu, pokoru atd. Klages je nazývá hnací vzpružiny/Triebsfedern/ nebo zájmy/Interessenrichtungen/ a dělí je také na 2 skupiny: sebezprosazování /Selbstbehauptung/ a sebeoddání /Selbsthingabe/. Každá z těchto snah nebo pružin se má zároveň jevit jako citová vložka./Na př. kdo usiluje o hmotný majetek, považuje jej za příjemnou věc, jeho ztrátu za nepříjemnou/.

Myšlení je podle Hoffmanna dojího druhu: „citové myšlení“ a logické, diskursivní, „ratio“. Citovému myšlení odpovídá to, jež Bleuler nazývá autistickým, v protikladu k disciplinovanému myšlení.^{x/} Je to myšlení, které nepřihlíží k realitě a postupuje ve směru našich přání. Je to myšlení v intencích srdce, jeho znakem je nekritičnost, nýbrž víra. Skresluje skutečnost podle přání⁴ fantasií. Operuje představami, zákony logiky v něm neplatí, nýbrž spíše zákony asociační. Protiklady se v něm nevylučují, nevede přesnou hranici mezi skutečností a fantasií, subjektem a objektem.

Tento druh myšlení nalézáme u primitivních národů a u dětí, tedy v ontogeneticky i fylogeneticky dřívějších vrstvách vývojové. I my jsme jím v dětství prošli. Kulturní člověk za normálních předpokladů rozvíjí do jisté míry dodatečně k tomuto „citovému“ myšlení jako učenou nadstavbu, t. z. v. racionální myšlení, k němuž také lidstvo jako celek dospělo teprve pozvolna. Tuto vrstvu nazývá Hoffmann „ratio“ nebo „duch“, který ovšem nechápe jako princip života nepřátelský. Racionální myšlení je věcně zaměřeno, rozlišuje jasně já a vnější svět, subjekt a objekt a vytváří pojmy a jejich soustavy/vědu, filosofii/.
^{x/} A. Bleuler, Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Ueberwindung, 3. vyd. Berlin 1922.

Do vrstvy vůle, vedené duchem, náleží mravní příkazy, vědomí povinnosti a zodpovědnosti. Duše prožívá a duch hodnotí, říká Hoffmann. Příkaz svrchní vrstvy staví se často proti žádosti duše, jež podléhá přání, naději, strachu. Ve výraze se to projevuje napětím, jako vůbec disharmonie a rozpor nebo naopak harmonie mezi vrstvami duše se projevují také ve vnějších tělesných projevech.

Prostřední vrstvu mezi pudy a duchem tvoří city. Rozdíl mezi pudy a city je ten, že pudy mají charakter ohtivosti a jsou úzce zaměřeny, kdežto citům chybí animálnost. Jsou-li city v rozporu s pudy, vzniká cit viny. Nejlépe se to projevuje v pubertě, kdy sklon k lásce, potřeba něhy a oddanosti neví si rady s moeně se hlásícími pudy. Teprve když vývoj pokročí dále a sexualita s erotikou jsou uvedeny v souzvuk, přestane býti pudová stránka provázena citem viny.

Tvoření ideálů náleží nejvyšší vrstvě. Je to snažení, vedené ideou, jež je právě projevem ducha a provázená citem oddání se. Smysl ideálu je sloužit životu, vlastnímu i cizímu. Uskutečnění ideálu staví se do cesty překážky, ať už je to vlastní slabost a nedokonalost, nebo překážky zvenčí. A právě z tohoto konfliktu se rodí stále nová síla k uskutečnění ideálu. Duševní konflikty a jejich překonání v duchu jsou jádrem a podstatou tvoření ideálů. Vznikají v době větší diferencovanosti osobnosti.

Svou teorií vrstev navazuje Hoffmann ve shodě s Klagesem vědomě na Platonovo dělení lidské duše na složku rozumnou, vznětlivou a žádavou. „Jedním z činitelů v nás se učíme, jiným se vzněcujeme a zase čím-si třetím si žádáme libých stavů, spojených s jídlem a plozením, a všeho co je s tím příbuzné.“ /Platon, Ústava, IV. čes. překl. Fr. Novotného, 1921, str. 161/. Že různé složky duše přicházejí k uplatnění v různé době vývojové, říká Platon: „Děti jsou plny vznětlivosti přímo, jak se narodí, kdežto rozumu, jak se aspoň mně zdá, někteří lidé vůbec nikdy nedostávají, většina pak velmi pozdě.“ /Ibid. str. 168/.

O tom, že u Aristotela nalézáme podklad pro theorii vrstev, se Hoffmann nezmiňuje. Klages o Aristotelovi říká, že jeho pojmem „noésis noéseós“, myšlení myšlení, vstoupil po prvé do dějin myšlení rozlišovací znak vědomí. Nepopíratelná závislost činů ducha na podnětech živého těla vyžaduje rozlišování čistého ducha, *nús poiétikos*, a s životem těsně spjatého *nús pathétikos*, a tím životní okruh osoby dostal prozařováním ducha novou orientací ke středisku chápajícího vědomí. Tím, že Aristoteles nechává přistoupit k duši vznikající bytosti noetický princip, rozum, zvenčí, předjímá podle Klagesa křesťanské dogma o mimosvětovém Bohu a připravuje myšlenku, že životní proces je pod úrovní ducha /*Untergeistigkeit des Lebensvorganges*/, nebo o vzniku vědomí z rozporu dvou sil, navzájem na sebe nepřeveditelných.*/

Hoffmann se ve smyslu theorie vrstev pokouší řešit psychofysický problém. Dospívá k těmto závěrům: Psychické je stále podloženo tělesným fundamentem. Psychofysické dění může být určováno a vedeno jak psychickou složkou, tak z hlubin tělesného organismu. Psychické může zasahovat do tělesné vrstvy. Dispozice jsou jak psychického, tak somatického druhu.

Theorie vrstev je potvrzována také fakty z psychopathologie. Sem patří pojem odbourání vrstev, jež je následek uvolnění vzájemné jejich vazby, *disoluce*/jako protikladu k evoluci/. Tento pojem z psychiatrie a neurologie pochází od Hughlingse Jacksona /*Croonian Lecture*, 1884/. Dokladem odbourání svrchních vrstev, rozumově-volní nadstavby osobnosti, jsou endogenní psychosy, zvláště schizofrenie, v níž se po rozrušení svrchních vrstev dostávají na povrch spodní pudová a citová vrstva, a myšlení je strhováno do jejich služeb. Tento přechod z vyššího *niveau* k nižšímu má za následek ztrátu brzd, jež provádí myšlení a vůle. Nemocní sami mluví o „spodních myšlenkách“, a cítí je jako cizí

x/I. Klages, *Der Geist als Widersacher der Seele*, 3. sv. I. část, str. 867n.

vnučené, jež nestačí zvládnout vlastními „svrchními“ myšlenkami.^{x/}

Předpokladem theorie vrstev je základní domněnka vývojové theorie, že ontogenese je opakováním, rekapitulací fylogenese. Že s přibývajícím diferenciací organismů postupuje i diferenciací psychická. Nejvýše diferencovaná bytost je člověk, jehož duševno je nejsložitější. Jen u něho se vyskytuje duch jako pořádací princip nižších vrstev. Každá vrstva je relativně samostatná, ale přitom podléhá v normálním lidském individuu kontrole vrstvy vyšší, nejbližší nadřazené. Nejvyšší instancí je duch, t.j. racionální myšlení a vůle. Co je tato theorie jiného, než moderní vyjádření Aristotelovy nauky o 3 složkách duše?

Podobné řešení struktury osobnosti podává dílo Ericha Rothackera, Die Schichten der Persönlichkeit. Rothacker vychází z biologických a vývojově psychologických poznatků, kdežto filosofické hledisko nechává vědomě stranou.

Vypočítávání základních duševních funkcí člověka, jako vnímání, představování, myšlení, citění a chtění svádí podle Rothackera k mylné domněnce, jako by tyto funkce ležely vedle sebe v jedné rovině, jako by to byly kvalitativně rovnocenné projevy duše nebo subjektu. Ve skutečnosti neleží v jedné rovině, nýbrž plynou z různých center, různých vrstev celkové osobnosti. Také lidské chování pochází z různých vrstev.

Rothacker se opírá o poznatky De Crinis^{7/} týkající se vývoje mozku.

Ve vývoji živých bytostí možno konstatovat „progresivní cerebraci“,

jež je patrna při srovnání lidského mozku se zvířecím. Vývoji stavby

x/M. Trauer, Lehrbuch der allgemeinen Kinderpsychiatrie, Basel 1945,

mluví o různých „dimensích“ psychodiagnostických. Jsou to somatická, somatoneurická a psychická utvářenost. Psychická struktura je členěna

na vrstvy: instinkty, pudry a temperament jako vitální vrstva, charakter,

intelligence a intuice jako vyšší vrstva neb „ono“, já, nad-já podle

psychoanalysy nebo subkortikální a kortikální vrstva. /Str. 391/.

mozku odpovídá vývoj lidského duševna./De Crinis, Ueber die Entwicklung des menschlichen Geistes, 1935/. Kojense se projevuje reflexy, jež jsou inervovány z míchy. V době narození jest reflexy inervující oblast v míše a mozku, t. zv. kmenový mozek, již zralá a funguje. Ve vývojově starších částech mozku probíhají procesy, jež se v podstatě týkají vegetativního života. Teprve pozvolna se vypracovávají nové části mozku, neencephalon. Dozrávání nervových drah a gangliových buněk se děje v určitém pořádku. Nejprve totiž dozrávají korové oblasti elementárních motorických a sensorických výkonů, a teprve po nich oblasti na ně navazující. Kůra mozková roste jako brzdivý a kontrolní orgán k částem mozku již existujícím.

Podle toho se dá stanovit onto- i fylogeneticky určitý řád struktury duševních výkonů. Duševní život člověka je nejprve převážně život pocitový a afektivní, určený momentánními smyslovými dojmy. Ty vyvolávají činnost představivosti a paměti. Též anatomicky dá se lokalizovat centrum pudů, instinktů, citů a afektů do starších částí nervového systému. V tom smyslu razil Friedrich Kraus pojem hlubinné a kortikální osobnosti.^{x/} Teprve kortikální osobnost připojuje k vegetativnímu životu, řízenému palaeencephalem, intelektuální výstavbu. Teprve při zrání mozkové kůry vzniká intelekt, vůle a jednání ve specificky lidském smyslu, jejichž vývoj můžeme nejen geneticky sledovat, nýbrž i měřit po stránce negativní na patologickém chování.

Neencephalon je k palaeencephalu v tom poměru, že jeho funkce doplňuje. Nový mozek přistupuje ke starému jako druhé a třetí poschodí, překrývá je. V osobnosti se tedy odehrává převrstvování starších vrstev mladšími. Projevy, řízené palaeencephalem, t. j. emocionální proudy hlubinné osobnosti, jsou kontrolovány a bržděny funkcemi neencephala, ale zůstávají uchovány. Mluví se pak o sublimaci.

^{x/}Friedrich Kraus, Allgemeine und spezielle Pathologie der Person, Lipsko, I. 1919, II. 1926.

Lidská jednání vycházejí z rozmanitých vrstev osobnosti. Jednou jsou to pouhé reflexy, plynoucí z centra, jež biologicky leží mnohem hlouběji než centrum myšlení. Pak jsou to projevy pudové a afektivní, vycházející z určité vrstvy hlubinné osobnosti. Tak se také projevují u dítěte. Mezi jednotlivými vrstvami existuje spolupráce, tím větší, čím je individuum integrovanější.

Fenomenálně tomu odpovídají různé stupně jasnosti uvědomovaných zážitků, od nevědomých přes percepcie, „vědomosti“, k apercepce. Zážitky jasně vědomé a bděle řízené se odrážejí na pozadí zážitků nejasných, neapercipovaných, spontánních, jako je bdělá pozornost, napjatá činnost volní, napjaté přemýšlení, jež probíhají při stále jasné kontrole situace, jež vyžaduje vnitřního napětí. Pod těmito jasně zažívanými pochody vědomí leží nesčetné procesy různých stupňů temnosti, jež nejsou provázeny napětím. Bdělé zážitky přicházejí na pomoc tam, kde nevystáčíme s méně vědomými. Musíme „se sebrat“. Jinak žijeme ze své hlubinné osobnosti, jak ukazují zážitky mechanisace a automatisace.

Co je tato hlubinná osobnost, „ono“ v nás? Pro tuto nevědomou vrstvu byl také ražen termín „dítě v nás“, ta je podložena „zvířetem v nás“. Nad ní je vybudován t. zv. charakter, t. j. výchovou a sebevýchovou upevněný systém způsobů reakce a zvyků, jež patří do „vrstvy osoby“ nebo osobnosti. Mimoto je tu „vrstva já“, schopná sebeovládání.

Pojmenování pochází odtud, že někdy se i dospělí lidé chovají „jako“ animální bytosti, „jako“ děti nebo dospívající. Prakticky žijí lidé většinou ze své hlubinné osobnosti, bdělé vědomí se neuplatňuje stále. Proti automaticky probíhajícímu dění v nás „jen čas od času dospívajícímu k uvědomení, stojí naše já, /sféra já, „bod“ já podle Pfändera/, jež je nositelem jasně bdělého vědomí. Já „vezme do ruky“ věc, s níž se nemohou vyrovnat méně vědomé složky osobnosti, já je kontrolní instancí, jeho funkcí je objasnění zážitků a soustředění.

Pro tuto relativní zážitkovou samostatnost jest chápati já jako duševní centrum, celkové osobnosti, jež ovládá a organizuje onu neosobní složku, „ono“. Já samo se stále prosazuje, svou identitou překonává vliv doby, střeží podřízené složky a aktualizuje zážitky a percepcce.

Hlubinná osobnost je dále členěna. Nejhlouběji leží vrstva vitální, ovládající animální život. V ní se uplatňují zase relativně samostatné okruhy: zaživací, krevní a dechový.^{x/} S vitální vrstvou souvisí nauka o výraze, Scheler mluví o „gramatice výrazu“. Podobně elementární je reakce na barvy. Reakční čas různých vrstev osoby je různý, „něco“ v nás reaguje okamžitě sympaticky nebo antipaticky na lidi, nebo v nebezpečí reagujeme správně rychleji, než si to můžeme uvědomit. Jako dají se chováme ve stavu uvolnění, při hře, na procházce, neboť nevydržíme být stále ve střehu a volním napětí.

Hlubinná osobnost je hluboce zakořeněna ve svém prostředí. Z ní vysvětlujeme touhu po domově u lidí „vykořeněných“, zpretrhání těchto kořenů bytosti je provázeno bolestí, již nedovedeme vysvětlit vědomými funkcemi osobnosti. Bylo by možno vést paralelu mezi vrstvami osobnosti a hierarchickým členěním našeho já, jak je stanovil James: já empirické a já metafysické, „čisté já“. Empirické se dále dělí na já materiální, sociální a duchovní.

Spodní vrstvy osobnosti jsou jednak těsněji spojeny s tělem, jednak s okolím. Jako znak duchovní vrstvy vytkl Scheler odpoutanost, volnost, uvolnitelnost od vazby, tlaku a závislosti na organickém substrátu, jeho objektivnost a schopnost ideace, abstrakce. Ve své podstatě je individuum, jak se domnívá Scheler, nepostižitelné; přiblížit se mu můžeme v lásce, kdy se jakoby ztrácíme v něm. Naše sebevědomí není dodatečná syntéza jednotlivostí momentálních stavů. Chápání utváření osoby předchází chápání fundamentálních obsahů tohoto utváření.

R. Hayer, *Der Organismus der Seele*, Mnichov 1932.

Čím hlouběji vnikneme do člověka rozumějším poznáním, vedeným osobní láskou, tím se tento člověk stane pro nás nezaměnitelnější, individuálnější, nenahraditelnější. Tím více spadají „slupky“ s jeho s jeho individuálního, osobního centra. Scheler také mluví o vrstvě duševní, vitální a duchovní. Nejvyšší a pravý individuální princip spočívá u člověka v jeho duši-duchu, /Geistseele/.^{x/}

I hlubinná osobnost je podle Rothackera „oduševněná“.
^{R.} G. Heyer^{xx/} soudí, že uvnitř každé jednotlivé duše se nalézá jakási anima communis. Je to v podstatě rod v nás. Hlubinná osobnost je zřídlem obrazivosti, poesie, jež probíhá ve snových obrazech bez kontroly já. Nad biologickou sférou je vrstva citová, vrstva Klagesovy „duše“ jež navazuje na „dítě v nás“, na hravé sklony v nás. Lersch nazývá tuto vrstvu endothymním základem. Je to vrstva „psychická“, jež jako taková je schopna souznění, bezprostřední sympatie s druhými bytostmi. Cit chápe Rothacker jako nejprimitivnější formu rozvinutého sebevědomí. Ji prožívám jako stav: „je mi smutno, veselo“ atd.

Nad hlubinným základem se klene „vrstva osoby“, jejíž součástí je centrum nebo bod já. Vrstva osoby je utvářena výchovou, její vlohy se rozvíjejí, pod kontrolou já. Souvislost různých vrstev tvoří mněmé, jež tvoří „historickou reakční basí“, bez jejího sepětí by se rozpadly akty já stejně jako emocionální projevy „onohe“ a vitální reakce by se ztrácely v okamžiku. Vzpomínka tvoří jádro vědomí a vedle vrozených a výchovou vypěstovaných duchovních schopností člověka a kontroly já musí býti pokládána podle Rothackera za třetí podstatný znak vědomí.

Stejně jako celková osobnost jsou vrstveny duševní funkce. Rothacker tu navazuje na Aristotelovo pojetí vrstev duše, vegetativní, senzitivní a rozumové. Říká o tom: „Zajisté obsahuje nauka, že anima
^{x/M.} Scheler, Wesen und Formen der Sympathie, 2. vyd. Bonn 1923, str. 144n.
^{xx/G.} Heyer, Seelenräume, Stuttgart 1931.

vegetativa je převrstvena anima sensitiva a tato nás, skutečnost stavby osobnosti, jež může být označena stejně jako vrstvení nebo jako podložení jasného vědomí nevědomím. /C.d.str.171/. Také cho-
vání lidí je ovládáno z různých center. Jistě jsou všechny naše pro-
 jevy projevy celkové osobnosti, jež obsahuje těle, duši a ducha, ale
 nejprve probíhá život i bez duchovního uplatnění a je řízen zcela
 autonomní zákonitostí, jež může být sice jinými zákonitostmi ovliv-
 ňována, ale ne zcela určována. Život má vlastní regulační centra, je to
 samostatně fundovaná vrstva celku. Já ji neřídí, nýbrž „ono“ se řídí
 samo. Jsou to vegetativní a animální funkce. Také procesy, probíhající
 nad vrstvou vegetativní, přání, city, smýšly, mají svou zákonitost, svá
 regulační centra a zvláštní tempo a chovají se jako „relativně u-
 zavřený, sám sebe regulující a ke stálé rovnováze spějící celek“,
 možno je tedy považovat za samostatnou vrstvu. Stále bdělé, pozorně
 „počítající“ já má vlastní specifické projevy v myšlení, fixování,
 soustředění, napětí atd., jež se liší od mlhavých, nejasných stavů pod-
 vědomí, „onoho“ v nás, a může tedy být počítáno k jiné vrstvě. „Oso-
 ba“ je částí celkové osobnosti a kryje se v podstatě s charakterem.

Použití teorie vrstev v charakterologii.

Theorie vrstev bylo plodně použito také v charakterologii,
 do jisté míry již u Klagesa, ^{x/} na nějž navazuje, ale důsledným rozve-
 dením teorie vrstev se od něho liší Philipp L e r s c h v díle:
 Der Aufbau des Charakters /2.vyd. Lipsko 1942/.

Lersch rozlišuje pouze 2 vrstvy osobnosti: „endothymní základ-
 nu“ a „osobní nadstavbu“, odmítaje Klagesovu teorii o duchu jako
 protivníku duše. Myšlenku vrstev nalézáme také u E.R.Jaenscheho/Grund-
 formen des menschlichen Seins/, který ve svých dílech mluví o hlub-
 ších, středních a vyšších vrstvách duševna. Lersch se opírá o vývody

 x/L.Klages, Grundlagen der Charakterkunde, 6.vyd. 1928.

Hoffmannovy, Rothackerovy, Nohlovy, /Charakter und Schicksal, 1938/, Thieleovy, /Person und Charakter, 1940/, který rozlišuje somatopsychickou /vitální/ vrstvu, thymopsychickou vrstvu, jež obsahuje „vyšší city“ a jím přiřazené snahy, a poiopsychickou vrstvu, obsahující volní akty a myšlení.

Podnět k rozlišování vrstev osobnosti dává Lerschovi nepopíratelný rozdíl v rozmanitosti našich zážitků. Psychologie 18. a 19. století se zabývala v podstatě jen pochody vědomí, jež tvořily jediný předmět psychologie, a na já se dívala jen jako na nositele vědomí. I dnes mluvíme o vědomí já, ale v užším slova smyslu, jež se projevuje v pochodech cílevědomého chtění a k cíli zaměřeného myšlení. Já prožíváme jako východisko duševního dění.

Proti skupině zážitků: úmyslných vzpomínek, uspořádaných pochodů myšlení, pozornosti, volních aktů sebeovládání a činů, k cíli směřujících, stojí jiná skupina, jež není naším já uváděna v pohyb, jím přehlížena a řízena, nýbrž pochází z temného základu bytosti, je nepřehledná a nekontolovatelná, již jsme si vědomí jako hlubiny našeho duševního bytí. Pro tyto zážitky je charakteristický rozdíl, který opisujeme z nedostatku jiného označení pojmy: nahore-dole, zvenčí-uvnitř, periferie-střed. Mají „endothymní“^x charakter. Sem patří ony pochody a stavy, jež jsme zvyklí označovat jako afekty, emoce, city, nálady, vášně, pudy, žádosti, snažení. Všechny mají charakter intimní stavové niternosti.

Uspořádání zážitků podle funkčních oblastí probíhá horizontálně a chápe duši v jejím vztahu ke světu s hlediska celostní, polaritní souvislosti obou; uspořádání podle vrstev probíhá vertikálně a chápe, zase s hlediska celku, vztah zážitků mezi sebou a z přirozeného poměru duše ke světu. Obě uspořádání se kříží a doplňují v otázce členění a výstavby duševního života. Také vývojová psychologie si musí položit otázku, jak se funkční okruh zažívání vytváří a projevuje na různých /Nového termínu „endothymní“ /endon-uvnitř, thymos-city/ užívá Lersch proto, že by nevystačil pojmem cit, který je pro všechny funkce do této vrstvy patřící, příliš úzký.

ných stupních vývoje, jež později zůstávají uchovány jako vrstvy v plně rozvinutém duševním životě.

Lersch se zaměřuje na otázku vertikálního uspořádání, vrstev, i když neztrácí se zřetel zázitkovou rozmanitost funkčních okruhů. Zážitky puzení /pudy a snahy/ a citění patří dom jednoho funkčního okruhu a zároveň tvoří endothymní základ osobnosti. Při bližší analýze vidíme tu 3 sféry: životní cit, sebecit a zaměřené city/k nějakým objektem, jako láska a nenávisť, naděje a strach/. Nad nimi je vrstva pojmového myšlení, jež tvoří vztahy a do endothymní vrstvy zasahuje ne tím, že ji determinuje, nýbrž jen akcentuje, vyzvedá je z komplexního stavu určité rysy.

Poněvadž Lerschovi jde o rozbor charakteru, zabývá se především funkcemi pro charakter rozhodujícími, t.j. citově-volními, méně funkcemi kognitivními. Jeho rozbor charakteru je vlastně popis a rozbor citů a snah.

K životním citům patří „tělesné“ city, náhady, v sebecitu se rozlišuje cit vlastní moci a cit vlastní hodnoty. Zaměřenými city rozumí takové, jež se upínají na ^{předměty} ~~nikdy~~ mimo naše já, na smyslové danosti a jejich působení na nás, neboť se cítíme jimi tangování, smezování, zkracování, překonávání. K této skupině přiřazuje také city, jež nás pojí s druhými lidmi/sociální city v nejširším slova smyslu/a k nadosobním hodnotám/city náboženské, estetické, ethické, noetické/.

Základní forma snažení je čisté puzení k životu. Mimo to sem patří „transitivní“ snažení, jehož cílem je dosažení hodnot, a jež je provázeno akty oddání se do jejich služeb, aby se tak člověk začlenil do světového celku. Puzení k bytí se projevuje jako puzení po činnosti, po plnosti prožívání. Snažení, zaměřené k vlastnímu já, se projevuje v egoismu, v úsilí o vlastní hodnotu/ve snaze po uplatnění, po moci, v náročnosti/, transitivní snažení se projevuje v puzení k tvořivosti,

zájmech, v úsilí o normy, o sociální působnost atd. Pro charakter je důležité, jsou-li jednotlivé snahy k sobě navzájem v poměru konvergence nebo divergence a v jakém jsou poměru ke skutečným schopnostem člověka.

Nad endothymní vrstvou je vybudována, osobní nadstavba, která je tvořena 2 hlavními složkami, vůlí a rozumem.

K volní oblasti náleží schopnost rozhodovat se a samostatně si klást cíle. Vůle se projevuje dovnitř v ovládání a organisování vnitřních pochodů a stavů, pokud stojí v cestě provedení zvoleného cíle, v sebeovládání a ukáznění, - navenek pak v aktivním zasahování do života, v utváření a ovlivňování okolí, a to ve smyslu negativním formou odporu, nebo pozitivním, v prosazování vlastní myšlenky.

Myšlení reprezentuje „noetickou nadstavbu“ osobnosti. Vůlí se projevuje dynamika duševního života, při čemž kladení cílů při utváření života potřebuje spolupráce myšlení. V aktech myšlení se člověk uvědomuje skutečnost vnitřního světa i vnějšího, kterou přehlíží a uspořádává. Ony mu poskytují vhled do předmětného bytí skutečnosti, do vztahů prostředku a účelu, příčiny a účinku, a pozvedají je nad okamžité danosti, časově a místně podmíněné. K noetické vrstvě osobnosti patří schopnost abstrakce, tvoření soudů a vůbec uspořádané myšlení. V poměru k endothymnímu základu se myšlení projevuje sebekritikou.

Vůle a rozum mají v osobnosti funkci integrační. Při jednostranném zdůrazňování jedné nebo druhé vrstvy osobnosti máme před sebou „citového“ nebo „rozumového“ člověka. Nejlepší stav je ten, kdy pathos a logos, cit a rozum, jsou v člověku v rovnováze.

Z á v ě ř.

Tato práce si vytkla za úkol, na základě srovnání Aristotelovy psychologie s psychologií moderní vyzvednout, co je v Aristotelových psychologických názorech moderní, obzvláště vytknout shodné principy v jeho a moderní psychologii. Nakolik se jí to alespoň v hrubých rysech podařilo, nechť posoudí laskaví čtenáři sami. Byla vedena přáním, aby se dnešní česká psychologie vrátila k poznání velkého psychologického genia starověku. - Stane-li se tak, bude cíle v podstatě dosaženo.

Použitá literatura ke II.části práce.

a/Část obecná.

1. K.Bühler, Die Krise der Psychologie, Jena 1927.
2. M.Dessoir, Abriss einer Geschichte der Psychologie, Heidelberg 1911.
3. G.Dwelschauwers, L'etude de la pensée, Paříž.
4. M.Habán, Psychologie, Brno 1937.
5. H.Henning, Psychologie der Gegenwart, Lipsko 1925.
6. O.Klemm, Geschichte der Psychologie, Lipsko-Berlin 1911.
7. J.D.Mercier, Psychologie, I., 10.vyd. Paříž 1920.
8. A.Messer, Psychologie, 5.vyd. Lipsko 1934.
9. R.Müller-Freienfels, Die Hauptrichtungen der gegenwärtigen Psychologie, čes.překl.R.Konečného, Psychologie přítomnosti, Praha 1937.
10. G.Murphy, An Historical Introduction to Modern Psychology, Londýn 1929.
11. E.Saue, Einführung in die neuere Psychologie, 5.vyd. Osterwieck, 1931.
12. R.Souček, Stručné dějiny psychologie, Praha 1945.
13. Q.Villa, Einleitung in die Psychologie, Lipsko 1932.
14. R.S.Woodworth, Dynamic Psychology, New York, 1925.
15. .. Cotemporary Schools of Psychology, Londýn 1931.

b/Část speciální.

16. W.Dilthey, Ideen über eine beschreibende u.zergliedernde Psychologie, Ges.Schriften V, Berlin 1924.
17. W.Mc Dougall, Aufbaukräfte der Seele, Lipsko 1937.
18. H.F.Hoffmann, Die Schichtentheorie, Stuttgart 1935.
19. E.R.Jaensch, Grundformen des menschlichen Seins, Berlin 1929.
20. D.Katz, Gestaltpsychologie, Basel 1943.
21. L.Klages, Der Geist als Widersacher der Seele, 2.vyd.I-III. Lipsko 1937/9.
22. K.Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung, 2.vyd. Osterwieck, 1935.
23. F.Kratina, K dnešnímu zápasu o psychologické principy, ČM.XXVI, 1930.
24. .. Studie z tvarové psychologie, Praha 1932.
25. .. Úvod do celostní a tvarové psychologie, Brno-Praha 1935.
26. F.Krueger, Der Strukturbegriff in der Psychologie, Bericht ü.d.VIII.Kongress f.exper.Psychologie, Jena 1924.
27. .. Ueber psychische Ganzheit, Neue psych.Stud.I. 1926.
28. Ph.Lersch, Der Aufbau des Charakters, 2.vyd. Lipsko 1942.
29. M.Rostohar, Struktura v duševním životě, čas., Psychologie I, 1935.
30. .. Psychické celosti a celostní psychologie, ibid.III, 1937.
31. E.Rothacker, Die Schichten der Persönlichkeit, Lipsko 1941, 2.vyd.
32. M.Scheler, Wesen und Formen der Sympathie, Bonn 1923.
33. M.Scherer, Die Lehre von der Gestalt, Berlin-Lipsko 1931.
34. E.Spranger, Psychologie des Jugendalters, 18.vyd. Lipsko 1930.
35. M.Tramer, Lehrbuch der allgem.Kinderpsychiatrie, 2.vyd. Basel 1945.
36. A.Wenzl, Der Gestalt- u.Ganzheitsbegriff in d.modernen Psychologie, /ve sborníku Abhandlungen z system.Philos.II.Bd./Regensburg 1930.
37. M.Wertheimer, Ueber Gestalttheorie, Erlangen 1925.
38. .. Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie, Erlangen 1925.